

Kulturmiljöanalys Holmens mekaniska verkstad

Torshälla 4:45 (f.d. Gjutaren), Eskilstuna kommun

2018-05-31

**Eskilstuna
kommun**

Beställare

Eskilstuna kommun

Beställarens ombud/kontaktperson

Julia Frisk, Stadsbyggnadsförvaltningen,

Planavdelningen

Stadsantikvarie

Anna Götzlinger

Konsult

WSP Sverige AB

Kulturmiljögruppen

121 88 Stockholm-Globen

Besök: Arenavägen 7

Tel: +46 10 7225000

WSP Sverige AB

Org nr: 556057-4880

Styrelsens säte: Stockholm

www.wsp.com

Uppdragsansvarig

Bebyggelseantikvarie Cecilia Lindqvist

Handläggare

Bebyggelseantikvarie Adam Augustsson

Granskning och expertstöd

Bebyggelseantikvarie Moa Andersson

GIS

Samhällsplanerare Viktor Melin

INNEHÅLL

ÖVERBLICK.....	5
Syftet med detaljplanen	5
Syftet med kulturmiljöanalysen.....	5
Geografisk avgränsning	5
Området idag	5
SAMMANFATTNING	6
Kulturhistorisk utveckling	6
Kulturhistoriska värden.....	6
Urval av råd inför kommande planering	6
FÖRUTSÄTTNINGAR.....	7
Befintliga planeringsunderlag.....	7
Riksintresse för kulturmiljövården.....	7
Fornlämning - stadslager	8
Övriga utpekanden.....	8
VÅRDA, STÄRKA, UTVECKLA.....	10
Kulturhistorisk värdering avseende bärande sammanhang hos riksintresset	10
Kulturhistorisk värdering	12
Känslighet- och tålighetsanalys.....	15
Känslighet- och tålighetsanalys - motiveringar.....	16
MÖJLIGHETER OCH KONSEKVENSER.....	18
Bevarandescenario.....	18
Rivningsscenario.....	19
FÖRDJUPAD BESKRIVNING OCH HISTORIK.....	20
Beskrivning av området.....	20
Beskrivning av byggnaden	20
Historik	22
KÄLLFÖRTECKNING	30
PLANRITNINGAR.....	31

Å-rummets västra strand i Torshälla. Från vänster: Holmens gård, A-verkstaden och toppen på det medeltida kyrktornet, kraftstationen och kvarnbyggnaden från 1600-talet (idag bibliotek)

ÖVERBLICK

SYFTE MED UPPDRAGET, OMRÅDET IDAG SAMT AVGRÄNSNING

Syftet med detaljplanen

I en framtida detaljplan ska kommunen pröva användningarna boende, tillfälligt boende, kontor, verksamhetslokal och samlingslokal i området. Detaljplanen ska även värna och främja områdets kulturmiljövärden samt pröva förutsättningarna för allmänhetens tillgång till å-kanten längs med Torshällaån. Möjligheten att öppna upp bron med dammluckor ska prövas i detaljplanen.

Syftet med kulturmiljöanalysen

Det kulturhistoriska planeringsunderlaget ska ge en bild av kvarterets markanvändningshistorik och kulturhistoriska sammanhang. Resultaten ska kunna ligga till grund för kulturmiljöbedömningar och avvägningar i ett framtida detaljplanearbete.

Kommunen vill genom planeringsunderlaget kunna ta tillvara kulturmiljön som en resurs i detaljplaneringen.

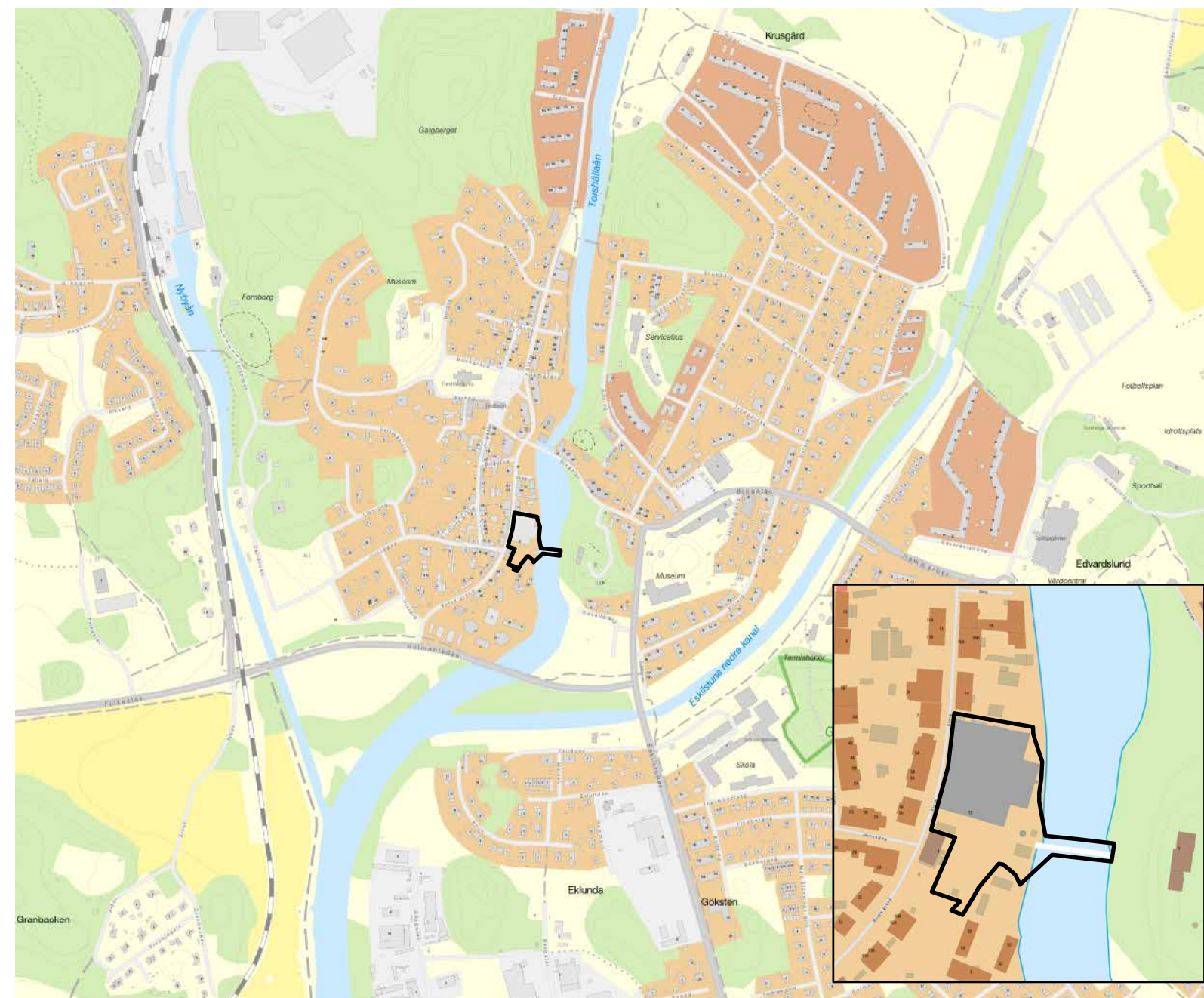
Geografisk avgränsning

Avgränsningen för kulturmiljöanalysen är baserad på det preliminära planområdet. Miljön omfattas dock av både riksintresse och utpekande i kulturmiljöprogram. Detta ställer krav på analyser och bedömningar av miljöns samband med omgivningen, vilket också inryms i detta underlag.

Området idag

Planområdet ligger i Torshällas centrala delar, cirka 150 meter söder om kyrkan vid Torshällaån. Platsen präglas av en äldre verkstadsbyggnad, kallad A-verkstaden.

A-verkstaden står idag tom och oanvänd. Angränsande transformatorstation och damm är i bruk. Cirka 50 meter söder om A-verkstaden ligger den f.d. B-verkstaden på Holmens mekaniska verkstad. Denna byggnad har fått en ny användning som bland annat cykelgarage för boende. Kring Holmen har även ny bostadsbebyggelse uppförts under 2016.

□ Planområdet

Planområdets avgränsning samt läge i staden.

SAMMANFATTNING

KULTURHISTORISK UTVECKLING, KULTURHISTORISKA VÄRDEN OCH WSPs BEDÖMNING

Kulturhistorisk utveckling

Verkstadsindustri har funnits på platsen sedan 1840-talet. Dessförinnan har vattenkraften i Holmenfallet använts för att driva bland annat kvarnar och knipphammare. Denna verksamhet utvecklades under 1600- och 1700-talen till Holmens bruk. När Thermenius startade den första verkstaden på platsen verkar bruket på "holmen" ha ingått i anläggningen.

Den ursprungliga verkstadsbyggnaden som vänder sig mot å-rummet uppfördes cirka 1890. Därefter byggdes anläggningen ut med en flygel längs Ståhles gränd kring år 1910. Åren 1945-1950 tillkom en samlad fasad mot Storgatan och en överbyggd travershall. Åren 1890-1950 motsvarar till stor del tiden när anläggningen var i det lokalt kända företaget Nyby bruks ägo och gick under namnet Holmens mekaniska verkstad.

Under mer än 60 år tillverkade Holmens mekaniska verkstad olika lyftkonstruktioner till industrin som krankonstruktioner och gruvspel. Under denna period revs och moderniserades bebyggelsen på fastigheten kontinuerligt. Företaget bedrev en relativt småskalig produktion som fick en allt högre specialisering under 1900-talet. Alltmer fungerade företaget som underleverantör till Nyby bruk och större verkstadsindustrier.

Kulturhistoriska värden

A-verkstadens successivt utbyggda anläggning med omgivande miljö är högst väsentlig för att förstå brukets och verkstadsindustrins utveckling vid Holmen. Den är mycket viktig även för Torshälla i stort genom kopplingen till Nyby bruk. Kompletterat av Holmens bruks herrgårdslänkande miljö med huvudbyggnad från 1770-talet, saknar miljön motsvarigheter i Torshälla.

Även i ett kommunalt perspektiv finns få motsvarigheter. Holmens mekaniska verkstad var underleverantör till de större verkstäderna och representerar med sin småskaligare anläggning denna roll.

Värdena består främst i anläggningens samband med årummet och Storgatan. Läget tillsammans med den successivt

utbyggda anläggningen ger en tydlig industrikaraktär som har ett mycket högt värde.

Miljön är välbevarad, framförallt exteriört, och läsbarheten är mycket hög. Miljön saknar motsvarigheter i Torshälla. Byggnaden har inte underhållits och har stått tom under en längre tid. Trots det sämre skicket bedöms relevansen, upplevelsevärdet och det kulturhistoriska värdet vara mycket högt och det finns starka motiv till bevarande. Om kommunen väljer att detaljplanlägga miljön kan detta bidra till att byggnaden får en funktion och kan bevaras, renoveras/restaureras och skyddas.

- Miljön som helhet bedöms utgöra ett fysiskt uttryck för riksintresset för kulturmiljövård.
- Bebyggelsen bedöms uppfylla kraven som "särskilt värdefull" enligt Plan och bygglagen.

Inom utredningen har två mål definierats som behöver uppfyllas för att undvika påtaglig skada:

- Grundläggande fysiska strukturer som berättar om Torshällas utveckling från medeltid till tiden före andra världskriget får inte förvanskas.
- A-verkstadens roll som viktig betydelsebärare för Torshällas metallindustri får inte förvanskas, eller i mycket liten grad.

Urval av råd inför kommande planering

- De äldre delarna från 1870-1920 bedöms ha ett mycket högt värde och bör bevaras. Om rivning ska utredas finns risk för påtaglig skada på riksintresset, tidiga samråd bör hållas med Länsstyrelsen.
- Nyare delar från ca 1945/50/70-talet bedöms vara något tåligare och kan med fördel bevaras. Delvisa rivningar/påbyggnader kan vara möjliga att utreda. Fasaden mot Storgatan bör bevaras.
- Tillkommande volymers skala eller uttryck får inte bli dominerande över befintlig anläggning.
- Om nya volymer infogas ska vyer till och från årummet och industrimiljön analyseras noga så att läsbarheten av miljön inte påverkas negativt eller viktiga funktionella och visuella samband mellan ån och bebyggelsen försvagas eller utradas.

KRITERIER FÖR BEDÖMNING AV PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSET TORSHÄLLA

- Samband och siktlinjer från omgivande centrala kommunikationsstråk (Storgatan, Brogatan).
- Anpassningen till, och samband med, landskapets speciella topografi av bergsknallar.
- Industriarkitekturens repetitiva fasader avseende material, arkitektur och fönstersättning.
- Den successivt utbyggda anläggningen, som avspeglar både 1800-talets tydligt skilda byggnadsfunktioner och 1900-talets integrerade anläggning där målet var en produktionslinje utan avbrott.

BEDÖMNING AV BEVARANDESCENARIO

- Önskvärd utveckling är restaurering exteriört, interiöra förändringar möjliga i 1940-talsdelen.
- Möjlig utveckling är påbyggnad som är indragen från Storgatan och marginellt synlig från omgivningen, särskilt å-rummet.
- Lägsta godtagbara standard/påtaglig skada sker när tillkommande volym, skala eller uttryck blir dominerande över eller konkurrerande med befintlig anläggning (se kriterier ovan).

BEDÖMNING AV RIVNINGSSCENARIO

- Önskvärd utveckling gällande rivningar saknas.
- Möjlig utveckling är rivning mot söder i ett parti av byggnaden som inte skulle påverka de känsliga fasaderna mot Storgatan eller å-rummet, vilket behöver kombineras med restaureringsåtgärder.
- Lägsta godtagbara standard är den möjliga utvecklingen samt förskjutning av nybyggnad på höjden tills den blir dominerande över eller konkurrerande med befintlig anläggning.

FÖRUTSÄTTNINGAR

BEFINTLIGA PLANERINGSUNDERLAG, LAGSKYDD OCH ÖVRIGA UTPEKANDE.

Befintliga planeringsunderlag

I översiktsplanen 2030 är Torshälla en utpekad nod med stor potential att utvecklas som exempelvis knutpunkt för kollektivtrafik, samhällsservice och som mötesplatser. En planerad förtätning är tänkt att ske i de södra delarna av Torshälla där fastigheten Torshälla 4:45 är belägen.

Området är utpekat som kommunalt kulturmiljöintresse i översiktsplanen.

Riksintresse för kulturmiljövården

Området ingår i riksintresset Torshälla [D 2]. Motiv för riksintresset som även har bäring på området är *småstadsmiljö med i huvudsak medeltida gatunät [...] som speglar utvecklingen från köpstad och utförselhamn till manufakturcentrum, samt bruksmiljö*.

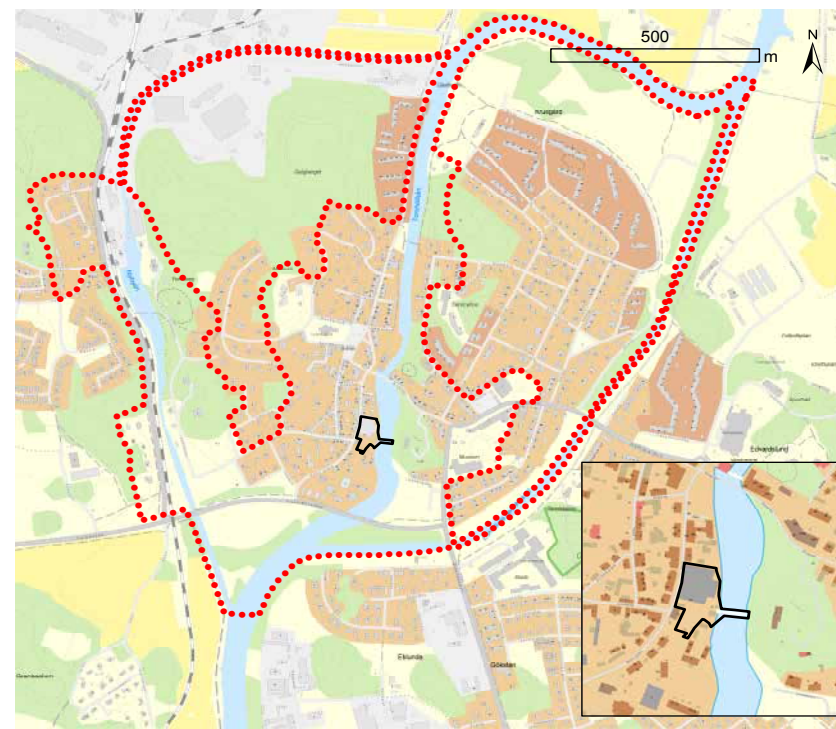
Fysiska uttryck för dessa motiv i miljön kring A-verkstaden:

- Bevarad bebyggelse, planstruktur och bebyggelsemönster från 1700- och 1800-talen
- Holmens bruk med herrgårdsanläggning

I länsstyrelsens fördjupade underlag för riksintresset Torshälla [D 2] specificeras mål för att tillgodose riksintresset samt förhållningssätt för att uppnå dessa mål.

Relevanta förhållningssätt i det fördjupade underlaget som är tillämpligt i detta projekt är:

- Naturgeografiska förutsättningar som grund för samhällets placering ska bevaras.
- Verksamheter i historiska industriområden bör vindmakthållas.
- Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse underhålls kontinuerligt så att de kan nyttjas av människor.
- Kulturhistoriskt värdefulla samhällskomponenter bör i det längsta bevaras och ges en användning.
- Viktiga betydelsebärare vad gäller bebyggelse och kommunikationsstråk ska bevaras och underhållas.

••••• Riksintresse Kulturmiljö Torshälla [D2] □ Planområdet

Riksintresset Torshälla [D 2]

Motivering:

Småstadsmiljö med i huvudsak medeltida gatunät och som speglar utvecklingen från köpstad och utförselhamn till manufakturcentrum. (Bruksmiljö, Kvarnmiljö, Kanalmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Bevarad 1700-tals och 1800-tals bebyggelse. Planstrukturen samt stadsgårdar och bebyggelsemönster från 1700- och 1800-talen. Offentliga byggnader med medeltida kyrka samt skolor och rådhus. Rester av Karl IX:s kanal. Kvarnanläggning från 1600-talet samt Holmens bruk med herrgårdsanläggning uppförd under 1770-talet och Nyby bruk med herrgård och brukssamhälle från 1800-talet. Skolor och folkrörelselokaler.

Fördjupat underlag, Länsstyrelsen Södermanland

Mål

- De fysiska uttrycken för Torshällas utveckling från medeltid till tiden före andra världskriget ska bevaras och vara avläsbara fysiskt på orten.
- De tydliga strukturer som är avläsbara i samhället från dess grundläggande under medeltiden fram till tiden före andra världskriget ska vara avläsbara och gott förvaltade.

Förhållningssätt

- Naturgeografiska förutsättningar som ligger till grund för samhällets placering ska bevaras.
- Bibehållen funktion som centralort med bl.a. turism-, handels-, bostads, rekreations- och pendlingsverksamhet. Verksamheter i historiska industriområden bör vindmakthållas.
- Grundläggande stadsplanestrukturer från Torshällas etablerings- och blomstringstider ska bibehållas men kan kompletteras om kulturhistoriska värden beaktas.
- Centrala samhällsfunktioner bör kvarligga i samhället, handel i centrum ska ges förutsättningar att leva vidare, kulturhistoriskt värdefull bebyggelse underhålls kontinuerligt så att människor kan bo kvar och /eller nyttja dessa. Kulturhistoriskt värdefulla samhällskomponenter bör i det längsta bevaras och ges en användning.
- Viktiga betydelsebärare vad gäller bebyggelse, t.ex. stadsgårdar, verksamheter, stadsplan, kommunikationsstråk (vägar, järnväg, kanaler, hamn) ska bevaras och underhållas.
- Båttrafik i hamnen och på Eskilstuna Nedre kanal ska ges förutsättningar att vindmakthållas.

Fornlämning - stadslager

Fornlämningar är lämningar efter människors verksamhet under forna tider, de ska antas ha tillkommit innan år 1850 och ”genom äldre tiders bruk” samt vara ”varaktigt övergivna”. Fornlämningars skydd regleras i kulturmiljölagens andra kapitel.

Det är förbjudet att på något sätt förändra, ta bort, skada eller täcka över en fornlämning utan tillstånd från länsstyrelsen. Denna tillståndsprocess regleras i andra kapitlets 10-14§§. Registrerade fornlämningar omges av ett fornlämningsområde som inte är markerat på kartan i FMIS. Även hittills oupptäckta fornlämningar omfattas av skyddet.

En yta som motsvarar Torshällas stadskärna år 1783 (baserad på en stadskarta från samma år) är lagskyddad fornlämning enligt ovan. Detta innebär att det inom området kan finnas kulturlager. Torshälla finns omnämnt sedan 1252 och framåt under medeltiden.

Inom angränsande tomt i söder (Torshälla 4:44) framkom vid arkeologisk förundersökning enbart lämningar från Holmens gjuteri och verkstad. Inga lämningar som till ålder kan bedömas som fornlämningar påträffades.

Kulturlager har påträffats vid arkeologiska förundersökningar vid Ruths gränd och Storgatan. Slagg som sannolikt kommer från hammaren som fanns vid planområdet under 1700-talet, har påträffats vid dessa undersökningar.

Vid eventuell markschakt inom området bör samråd gällande arkeologiska åtgärder hållas med Länsstyrelsen.

Särskilt värdefulla byggnader och bebyggelseområden

Byggnader och bebyggelseområden som anses vara särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas enligt 8 kap. 13 § plan- och bygglagen.

För att kunna anses som särskilt värdefull krävs att byggnaden särskilt väl belyser ett visst förhållande eller i sitt sammanhang har få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande. Få motsvarigheter ska förstås i relation till hela byggnadsbeståndet och ska bedömas utifrån såväl ett nationellt som regionalt och lokalt perspektiv.

Enligt Boverkets föreskrifter kan en byggnad eller ett bebyggelseområde vara särskilt värdefullt om det

- tydliggör tidigare samhällsförhållanden
- tydliggör samhällsutvecklingen
- är en källa till kunskap om äldre material och teknik
- uppvisar särskilda estetiska kvaliteter eller en hög ambitionsnivå för arkitektonisk/konstnärlig gestaltning

Byggnader tillkomna före 1920 ska enligt föreskrifterna på grund av sin sällsynthet betraktas som särskilt värdefulla, annars krävs en motivering varför de inte ska anses vara det.

Övriga utpekanden

A-verkstaden är utpekad i Bevarandeplan för värdefulla miljöer (antagen 1994). I bevarandeplanen står följande:

”Fabrikens fasadsträckning längs ån är mycket betydelsefull. Placeringen längs åkanten är karakteristisk för äldre industri och härstammar från den tid man utnyttjade vattenkraften. Delar av den sydvästra industribyggnaden, i tegel, har också stort kulturhistoriskt värde.”

VÅRDA, STÄRKA, UTVECKLA

KULTURHISTORISK VÄRDERING, KÄNSLIGHET- OCH TÅLIGHETSANALYS, BEDÖMNING AV SCENARIER

Kulturhistorisk värdering avseende bärande sammanhang hos riksintresset

Planområdet ligger i den medeltida stadens centralaste delar, vid Torshällaån. Läget, den omgivande topografin och den bevarade stadsplanestrukturen gör att värdena är generellt höga i såväl bebyggelsemiljöer som landskap.

Naturgeografiska förutsättningar - topografi

De naturgeografiska förutsättningarna för stadens grundande görs sig påmint i området. Omgivande bergknallar som upptas av 1900-talets parker och bebyggelse på Torshällaåns östra sida tydliggör kontrasterna mot den äldre förindustriella staden på den västra sidan. A-verkstadens läge vid Holmenfallet speglar både stadens grundläggning som utgick från Torshällaåns vattenkraft och utvecklingen under industrialismen. Anläggningen är på detta sätt en viktig länk mellan det gamla och det nya samhället och en väsentlig del i riksintresset Torshälla [D 2].

Äldre stadsplanestruktur

Kvarteret med f.d. Holmens mekaniska verkstad omfattas av den äldre stadsplanestrukturen avgränsad av Storgatan och Torshällaån. Fabriksbyggnaden följer gatans och åns sträckningar vilket har ett stort värde för detta sammanhang. Den glesare bebyggelsestrukturen som vidtar mot kvarterets södra sida vittnar om byggnadens utkantsläge i 1800-talets stad, ett karaktärsdrag som har höga värden och kompletterar miljön kring Holmens gård.

Centrala samhällsfunktioner och kommunikationsstråk

Norr om området passerar Brogatan som är det historiska och nutida huvudstråket in till Torshälla. A-verkstadens synlighet från infartsgatan har mycket höga värden då den varit ett viktigt motiv till placering och arkitektonisk utformning mot ån.

Samband med omgivande bebyggelse och verksamheter

A-verkstaden, B-verkstaden och Holmens gård utgör en mycket viktig industrihistorisk helhetsmiljö och är de enda kvarvarande byggnaderna från järn- och stålproduktionen i

centrala Torshälla. Holmens gård, en av få bebyggelsestrukturer bevarade efter stadsbranden 1798, har stor relevans för miljön då det var här den första hammaren låg från 1617 samt det första järnbruket från 1675. Miljön representerar mycket väl sin kontext och saknar motsvarigheter i Torshälla.

I ett utvidgat perspektiv finns samband med åndslandet i norr (den gamla kvarnen och hamnen) samt i söder (där Eksilstuna nedre kanal möter Torshällaån). Omgivningen förstärker värdena och avspeglar Torshällas utveckling till dagens industriort där stålindustrin fortfarande är viktig.

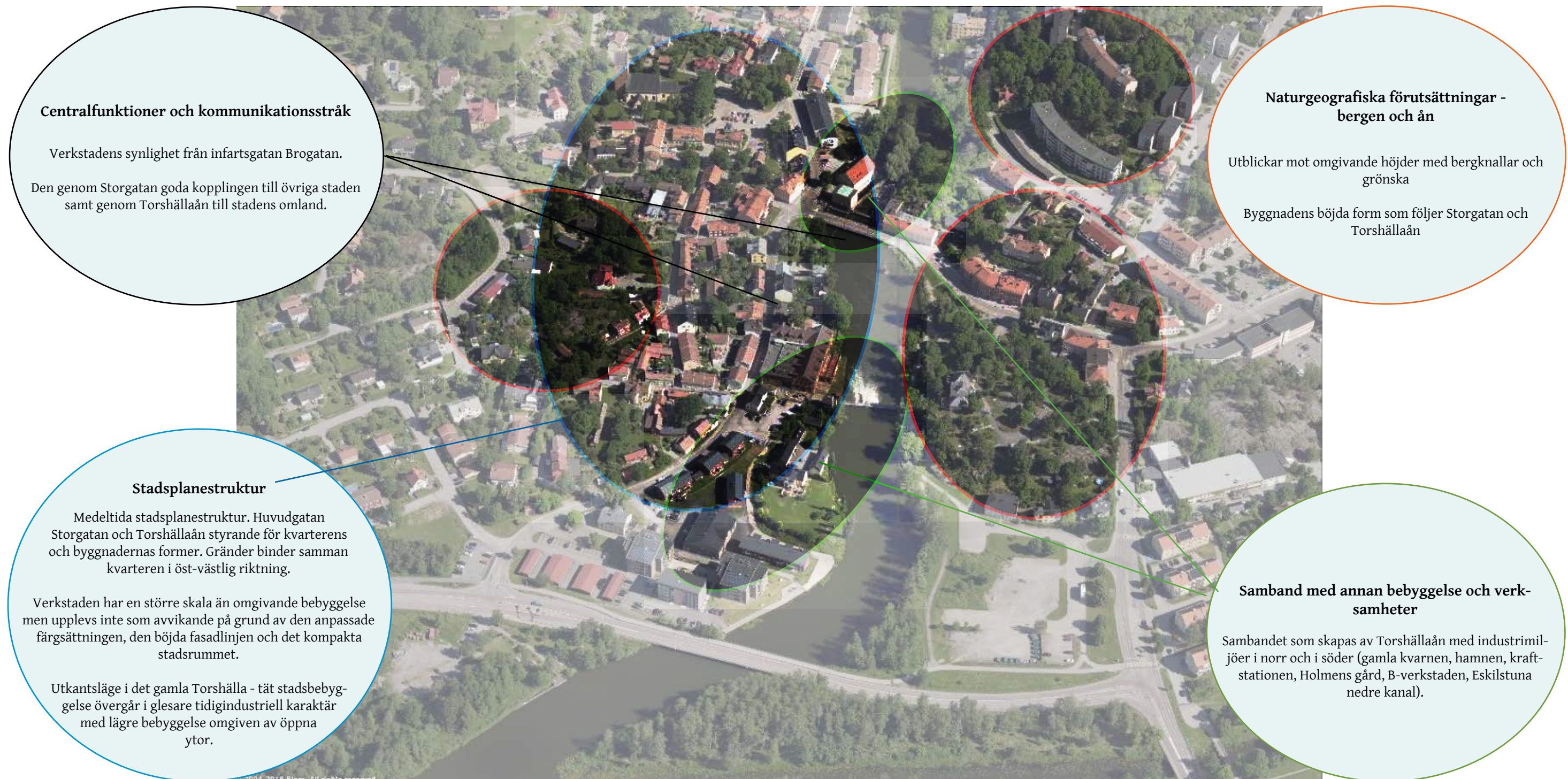
Naturgeografiska förutsättningar

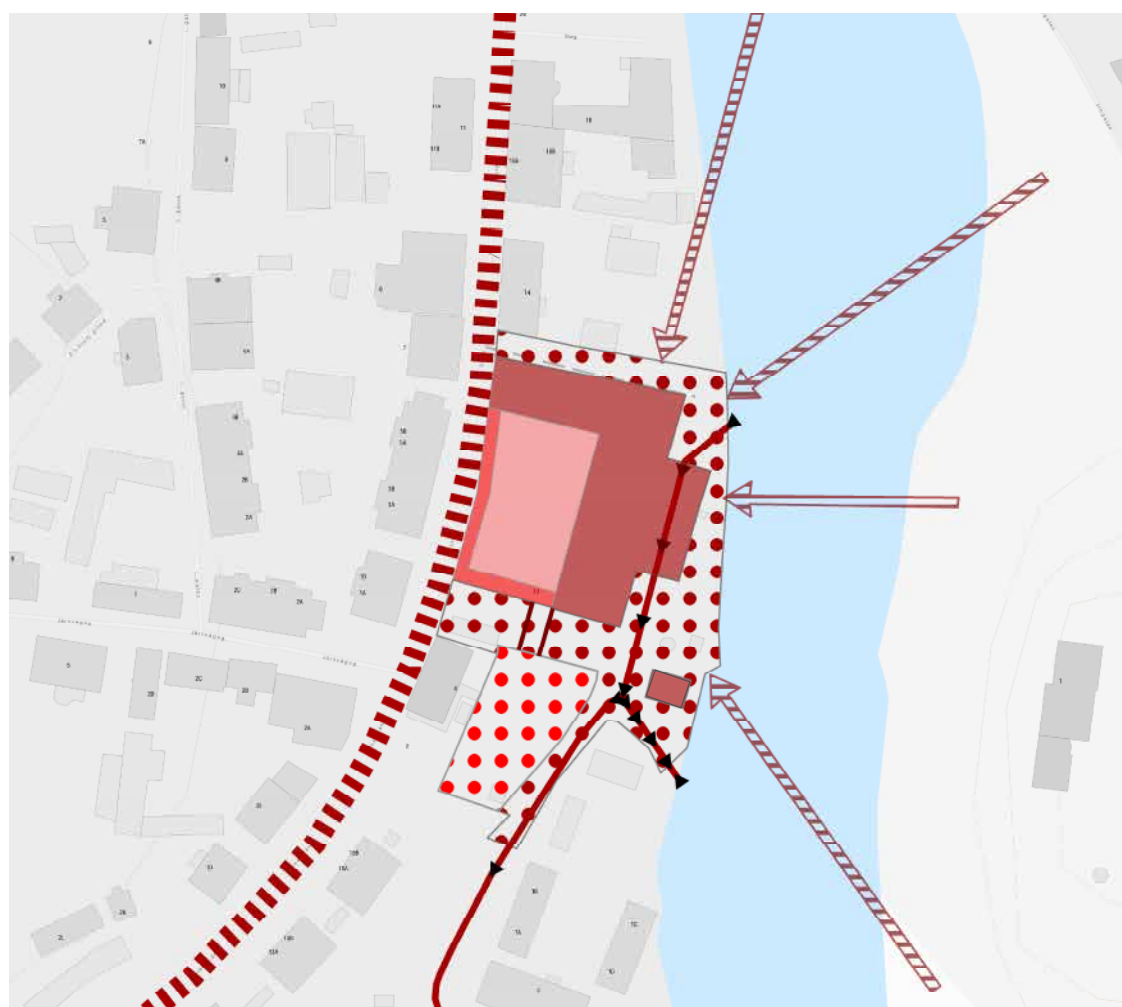
Stadsplanestruktur med tvärgränder; Ståhles gränd.

Kommunikationsstråk och verkstadsindustri

Uttryck för riksintressets bärande kulturhistoriska sammanhang som berör planområdet.

Byggnader	Samband mycket högt värde	Öppna rum
 Mycket högt värde	 Rest av decauvillespår	 Mycket högt värde
 Högt värde	 Kanal till och från turbin	 Högt värde
 Måttligt värde	 Storgatan	
	 Siktlinjer mycket högt värde	

Karta med kulturhistorisk värdering av byggnader, samband samt öppna rumsligheter inom och kring fastigheten.

Kulturhistorisk värdering

A-verkstadens successivt utbyggda anläggning med omgivande miljö är mycket viktig för att förstå verkstadsindustrins utveckling vid Holmen samt i Torshälla i stort genom kopplingen till Nyby bruk. Det fortfarande läsbara historiska sambandet med Holmens bruk och dess huvudbyggnad från 1770-talet gör att miljön saknar motsvarigheter i Torshälla samt gör den väsentlig för att förstå riksintresset.

Fastigheten

Fastigheten har mycket höga värden. Ett grundläggande värde är den långa kontinuiteten av tillverkning av järn- och stålprodukter, från 1600-talet till slutet av 1900-talet. Platsen berättar även om Torshälla stads grundläggning där vattenkraft och vattenförbindelse var en förutsättning.

Fastigheten har i hög grad bevarat sin kontext med tyngdpunkt på decennierna kring sekelskiftet 1900. Detta byggs upp av verkstadsbyggnadens placering som följer topografi och å samt det repetitiva fasadspråket åt alla håll. Värdet förstärks av den vattenanknutna omgivningen i form av kaj med stödmur, dammar, transmissionshus och kanaler, samt de öppna rummen mot norr och söder. Tillbyggnad mot väster gör att kontextens tyngdpunkt förskjuts något mot 1900-talets mitt.

Fastigheten är mycket viktig ur ett lokalhistoriskt perspektiv då den under 1800- och 1900-talet har rymt flera verksamheter med stor betydelse för Torshällas och Eskilstunas industrihistoria. Thermenius mekaniska verkstad, Stridsberg & Biörck, Ingelsson och Mathiessen, samt Holmens gjuteri och verkstad (som dotterbolag till Nyby bruk) har haft verksamhet här. Den sistnämnda höll till på och kring Holmen i cirka 70 år och var länge det centrala Torshällas största arbetsplats inom privat sektor. En tillvaratagen industribyggnad på platsen har därmed höga identitetsvärden för samhället

och dess industrihistoria. Den nedlagda verksamheten i industribyggnaden berättar också om 1970-talets förhållanden då en stor del av Torshällas metallarbetare förlorade sina jobb på orten och följaktligen genomförde en omfattande demonstration med cirka 3000 deltagare.

Byggnaden

Den äldsta delen från 1888 samt den äldsta utbyggnaden på tomtens norra sida från 1900-talets början har mycket högt kulturhistoriskt värde. Värdet byggs upp av repetitiva fasader och murningdetaljer i olika färgat tegel, fönster med stickbågsform och snickerier utförda i jugendstil, takkupor för maximerat ljusinsläpp samt sadeltak med bandtäckning av mörk plåt. Sammantaget skapar dessa karaktärsdrag en tidstypisk verkstadsbyggnad från sekelskiftet 1900.

Tillbyggnaden mot väster har högt värde avseende fasaden. Detta värde byggs upp av karaktären som anpassats till den äldre delen med repetitiv fönstersättning, profilerade listverk och anpassade jugendliknande fönster. Interiören har måttligt värde då kontinuerliga förändringar har skett. Biutrymmen där omklädningsrum och kontor har varit har låga-måttliga värden. Högre värden finns i den öppna travershallen som berättar om en utbyggd verksamhet då både tillverkningsmängden och produkternas storlek ökade, vilket krävde större hallar och traverser.

Mycket högt värde

- Industriella samband (kanaler och turbin samt rest av decauvillespår), kommunikationsstråk (Storgatan) och siktlinjer från östra åsidan samt Brogatan
- Öppna ytor som tillsammans med byggnadsfasader, stödmurar, kanaler, dammar och växtlighet skapar rumsligheter kring A-verkstaden
- Den äldsta byggnadsdelen i sin helhet
- Det gamla transmissionshuset
- Bärande pelar-balkkonstruktion i trä interiört i den äldre delen

Högt värde

- Den yngre byggnadsdelen i form av dess volym, färgsättning och detaljer som noggrant anpassats till den äldre byggnaden samt till gatunät och topografi
- Travershallen med travers, traverskran, ljusinsläpp
- Öppen yta söder om A-verkstaden som används för bland annat parkering

Måttligt värde

- Tillbyggnad från 1945-1950 bortsett från yttre skal och travershallen.

BYGGNADEN, EXTERIÖR

Verkstadsbyggnaden från å-rummet

SAMBANDEN

Lillån som avgränsar verkstadsbyggnaden från den kringflutna holmen där Holmens gård är belägen.

DE ÖPPNA RUMMEN

Öppen yta vid turbinhallen.

Turbinhallen

Storgatan mot söder, verkstadsbyggnaden i bakgrunden.

Ståhles gränd

Verkstadsbyggnad, yngre delen från 1945-1950.

Sambanden med östra sidan av å-rummet.

Öppen yta mot söder. F.d. transmissionshus och bergsknalle i bakgrunden.

EXTERIÖRA DETALJER

Profilerade listverk.

Verkstadsbyggnad i tegel inklädd i slät puts.

Ankarjärn pryder sydfasaden

INTERIÖRER

Spruthallens höga pelarsal. Pelare med tydlig jugendkaraktär

Verkstadshallens ovanvåning. Här stod de lättare maskinerna på rad drivna av remtransmission.

Travershallen, sett mot söder

INTERIÖRA DETALJER

Fabriksklocka i spruthallen

Verkstadsbyggnadens bjälklagskonstruktion med valv, troligtvis i tegel, mellan I-balkar

Travershallens vägg mot söder

Känslighet- och tålighetsanalys

Mycket känsligt

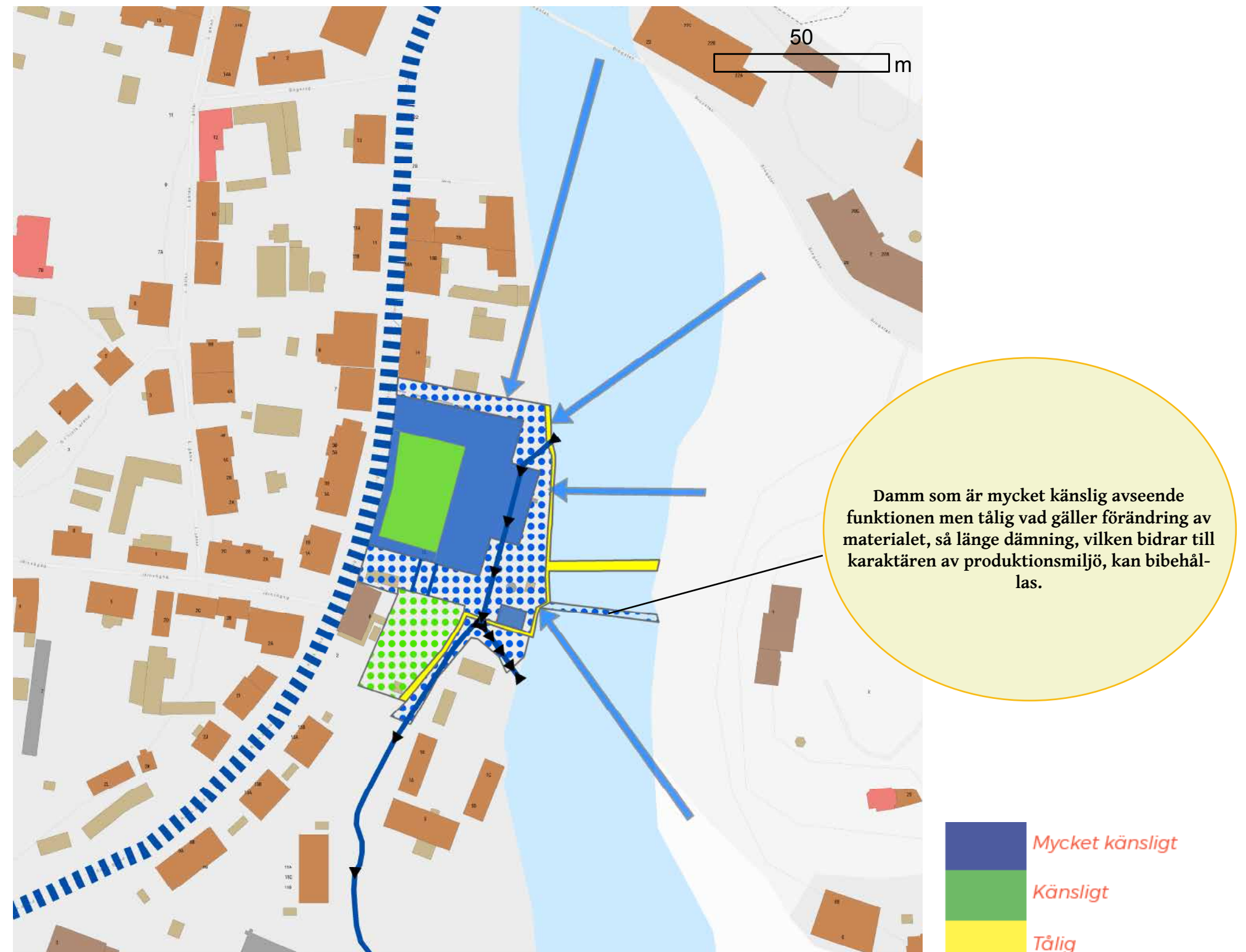
- Industriella samband (damm, kanaler och turbin samt rest av decauvillespår), kommunikationsstråk (Storgatan) och siktlinjer från östra åsidan
- Öppna ytor som tillsammans med byggnadsfasader, kanaler, dammar och växtlighet skapar rumsligheter kring A-verkstaden
- Den äldsta byggnadsdelen från 1890-talet i sin helhet
- Det gamla transmissionshuset
- Den yngre byggnadsdelen avseende dess skal i form av fasadernas anpassning i volym, färgsättning och detaljer till den äldre byggnaden samt till gatunät och topografi.
- Bärande pelar-balkkonstruktion i trä interiört i den äldre delen

Känsligt

- Tillbyggnad från 1950-talet bortsett från yttre skal
- Öppen yta söder om A-verkstaden som används för bland annat parkering

Tåligt

- Anläggande av promenadstråk/-bryggor som inte innebär väsentligt ingrepp i befintlig stenmur eller osynliggör denna
- Röjningsåtgärder av sly kring kanaler
- Anläggande av ny gång- och cykelbro bredvid befintlig damm eller på samma ställe som dagens men med bibehållen dämning
- Befintlig damm avseende materialet

Känslighet- och tålighetsanalys - motiveringar

Södra och östra sidan

Övergripande hela kvarteret

Mycket känsligt för volymer som påverkar kvarterets enhetliga skala, material och detaljer samt takfotslinjer.

Byggnader

1-2. Mycket känsligt för volymer som påverkar proportioner, kulör, repetitiv fasadindelning samt gemensam takfotslinje.

1-2. Mycket känsligt för ändringar av fasader mot söder och öster på grund av mycket högt kulturhistoriskt värde. Användning kan med fördel vara publik, särskilt i bottenplan.

3. Fasader mot väster och söder hos nyare tillbyggnad är mycket känslig genom fasadlinjen som följer gata och topografi samt det anpassade fasadmaterialet, fönster och våningsindelade gesims. Viss indragning krävs för att fasaden fortsatt ska kunna utläsas efter eventuell påbyggnad eller annan ändring ovanför takfotslinjen.

4. Känsligt för påbyggd volym. Mycket känsligt om denna påtagligt påverkar taksiluetten från viktiga vypunkter längs östra stranden (se exempelvis siktlinje nr 11). Möjlighet finns att ersätta befintligt ljusinsläpp till travershallen med annat utförande.

5. Mycket känsligt för att tillfoga nya volymer till den lägre turbinhallen då denna är en del av den ursprungliga anläggningen samt bidrar till vyerna mot byggnaden från årummet.

Användning - rekommendationer

1, 3 och 5. Offentlig användning i bottenplan mot Storgatan och årummet innebär bäst förutsättningar att kunna uppleva kulturmiljön.

2. Framtida användning kan förslagsvis vara privat i denna del då gränden inte har varit avgörande i den industriella verksamheten.

Omgivning

6. Mycket känsligt för nya volymer som minskar kajens yta, samt för rivning av transmissionshuset som är komponenter av det mellersta 1800-talets industriella miljö.

7. Mycket känsligt för nya volymer som minskar ytan hos gårdsbildningen mot söder och öster som varit avgörande för den industriella verksamheten. Smalspårig räls är mycket känslig och bör bevaras eller återställas efter anläggning av ny GC-väg genom området.

8. Mycket känsligt för åtgärder som stänger igen gamla tillloppskanalen till turbinen. Åtgärder för fiskvandring är möjliga att utreda. Även mycket känsligt att bryta anläggningens samband söderut genom utloppskanal samt Lillån som kringflyter Holmens gård.

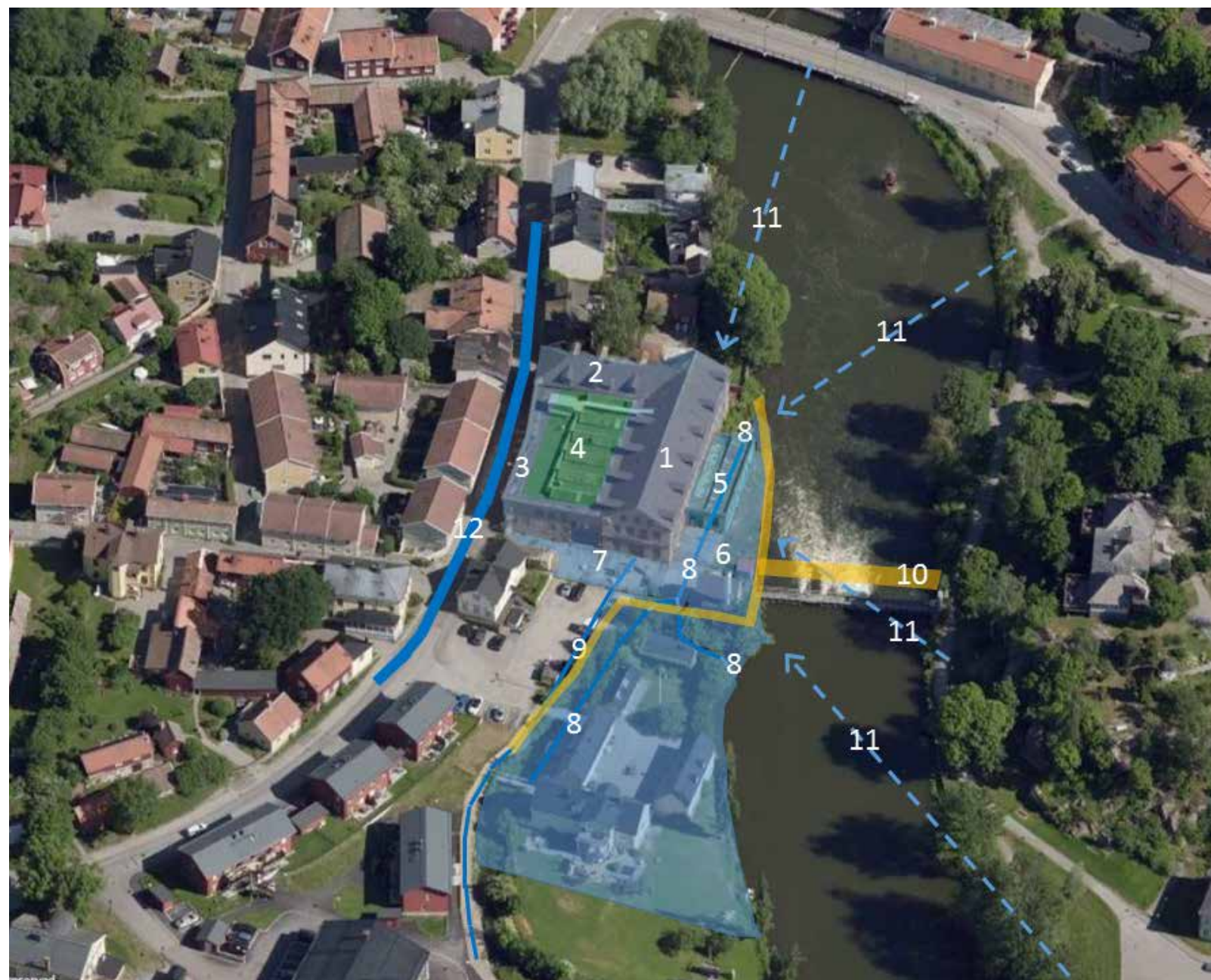
9. Mycket känsligt att bryta kopplingar från A-verkstaden till övriga industrihistoriska miljön kring Holmen (rest av decauville-spår samt kanaler och Lillån).

10. Tåligt för en ny gång- och cykelbro förutsatt att den har ett smäckert utförande som förslagsvis kan anspela på andra broräcken och brostolpar av järn i området. Placering sker bredvid befintlig damm så att denna kan sparas. Tåligt för tillkommande bryggor förutsatt att äldre murar inte skadas samt fortsatt är synliga.

11. Mycket känslig vy som inte får brytas, siktlinjer längs strandpromenaden som säkerställer att A-verkstaden, Torshällas enda kvarvarande anläggning för tillverkning av metallprodukter, fortsatt har ett betydande avtryck i stadsmiljön.

12. Mycket känsligt för att påverka den medeltida huvudgatan Storgatans småskalighet och variation vilken förstärks av byggnadens krökta fasad och jugendmässiga fönster.

Känslighet- och tålighetskarta

Norra och västra sidan

Omgivning forts.

13. Gränden mycket känslig för åtgärder som minskar dess yta, t.ex. tillbyggnad. Möjligt att integrera som en del i kajstråk eller park.

Byggnader, detaljer

1. Taket: takkupor, sadeltak samt valmat sadeltak på de gamla byggnaderna mycket känsliga för åtgärder som bryter enhetlighet.

2. Fasad mot norr mycket känslig för påverkan vad gäller detaljer i form av fönster, tak- och gördelgesims, samt flammig puts.

MÖJLIGHETER OCH KONSEKVENSER

HANDLINGSUTRYMME AVSEENDE RIKSINTRESSET UTIFRÅN BEVARANDESCENARIO OCH RIVNINGSCENARIO

Bevarandescenario

Önskvärd utveckling

Med utgångspunkt i fastighetens mycket höga kulturhistoriska värden skulle den önskvärda utvecklingen vara att kvarterets materialmässigt och formmässigt sammanhållna arkitektur tas tillvara. Tillkommande byggnadsvolymer som förändrar taksiluett och materialkaraktär bör undvikas.

Byggnader från 1880- till 1920-talen bör bevaras genom lagning av skador i tegelmuren samt restaurering eller återskapande av trasiga fönster. Bärande pelar-balkkonstruktioner i de två byggnaderna är också viktiga att ta tillvara.

I den nyare delen mot väster är det önskvärt att fasader mot väster och söder, som utförts med anpassning till miljöns arkitektur och topografi, bibehålls. Interiört är det önskvärt att ta tillvara karaktären hos travershallen avseende dess rymd och ljusinsläpp som berättar om verksamhetens utveckling under efterkrigstiden. Materialmässigt är det främst traversernas pelare och balkar av järn som är önskvärda att bibehålla.

I övrigt avspeglar stora delar av interiörerna i denna del förändringar i slutet av 1970-talet som i den kulturhistoriska värderingen har bedömts ha lägre betydelse för förståelsen av kvarterets historiska sammanhang. Här kan förändringar ske så länge taksiluett och industriell materialkaraktär inte förändras påtagligt. En viktig aspekt att nämna vad gäller taksiluett är även bibehållande av det medeltida kyrktornets synlighet ovanför fabriksbyggnaden.

Vidare skulle byggnadens kulturhistoriska värden stärkas genom en anpassad bro över ån som ökade tillgängligheten till kulturmiljön. Denna bro skulle dock i första hand löpa bredvid befintlig damm, då dämning av vattenkraften i Holmenfallet har mycket lång kontinuitet och mycket höga kulturhistoriska värden. Utöver det bör vegetation och sly rensas bort kring den lilla kanalen/Lillån. Detta för att öppna upp och förtydliga kanalens samband med helhetsmiljön bestående av Holmens industriområde med Torshällaån, A-verkstaden och B-verkstaden.

Möjlig utveckling - påbyggnad

Ett möjligt sätt att ta tillvara de grundläggande värdena samtidigt som det ger ett utrymme för förändring är att byggnaden kan tillfogas en påbyggnad där dagens lanternin finns. Detta skulle kräva en påbyggnad som i marginell omfattning är synlig i omgivningen. Den skulle behöva utföras indragen från Storgatan så att upplevelsen av den befintliga anpassade 1940-talsfasaden bibehålls.

I framtida volymstudier och fotomontage skulle påbyggnadens synlighet från några viktiga vypunkter kunna studeras vidare. Påbyggnaden bör utföras av kompetent arkitekt med referensprojekt inom kulturbyggnader och industrimiljöer.

Den möjliga utvecklingen behöver kombineras med åtgärder som stärker kulturmiljövärden - exempelvis restaurering av trasiga fönster och tegelmurar alternativt rensning av sly kring Lillån.

Lägsta godtagbara standard - påbyggnad

Den lägsta godtagbara standarden med utgångspunkt i riksintresset bedöms vara den möjliga utvecklingen ovan med förskjutningar av påbyggnad på höjden tills gränsen för skada på riksintresse är nådd.

Denna gräns bedöms nås då tillkommande volyms skala eller uttryck blir dominerande över eller konkurrerande med befintlig anläggning. Detta kan vara negativ påverkan på:

- samband och siktlinjer från omgivande centrala kommunikationsstråk (Storgatan, Brogatan).
- anpassningen till, och samband med, landskapets speciella topografi av bergsknallar.
- industriarkitekturens repetitiva fasader avseende material och fönstersättning.
- den successivt utbyggda anläggningen, som avspeglar både 1800-talets tydligt skilda byggnadsfunktioner och 1900-talets integrerade anläggning där målet var en produktionslinje utan avbrott.

Bedömning av konsekvenser för riksintresse - bevarandescenario

Önskvärd utveckling

Med den önskvärda utvecklingen bedöms att det inte finns risk för påtaglig skada genom påverkan på riksintressegrunden:

- Grundläggande fysiska strukturer som berättar om Torshällas utveckling från medeltid till tiden före andra världskriget berörs inte.
- A-verkstadens roll som viktig betydelsebärare för Torshällas metallindustri påverkas i mycket liten grad.

Möjlig utveckling

Med den möjliga utvecklingen ovan saknas risk för påtaglig skada förutsatt att påbyggnaden endast är marginellt synlig i omgivningen:

- Grundläggande fysiska strukturer som berättar om Torshällas utveckling från medeltid till tiden före andra världskriget i form av Holmens industrimiljö som helhet samt kyrktornets synlighet från söder berörs inte.
- A-verkstadens roll som viktig betydelsebärare för Torshällas metallindustri påverkas inte i någon större grad.

Lägsta godtagbara standarden

Med den lägsta godtagbara standarden finns en risk för påtaglig skada då kriterierna för samband och siktlinjer, anpassning, arkitektur och successiv utbyggnad kräver en relativt liten tillkommande volym för att aktiveras.

Rivningsscenario

Önskad utveckling

Med utgångspunkt i fastighetens mycket höga kulturhistoriska värden bedöms det inte vara en önskvärd utveckling att hela eller delar av anläggningens byggnader rivs.

Möjlig utveckling - rivning/återskapande av öppen innegård

Ett möjligt sätt att bibehålla kvarterets karaktär och värden kan vara att öppna upp innegården på samma sätt som tillståndet var fram till 1940-talet. Detta skulle innebära rivning mot söder i ett parti av byggnaden som är mindre synligt och som inte skulle påverka de känsliga fasaderna mot Storgatan eller å-rummet. I luckan kan en öppen innegård återskapas, alternativt en ny byggnadsvolym uppföras.

Inom detta alternativ bör möjligheten studeras att stärka kulturmiljövärdena genom ett återställande av äldre tegelfasader och igensatta fönster mot den nuvarande travershallen. En konsekvens med detta alternativ är att efterkrigstidens viktigaste tillskott i miljön, den öppna travershallen, till stor del försvinner. Samtidigt kan en ny byggnad med bibehållen rymd göra att förståelsen för den historiska funktionen fortfarande är möjlig.

Lägsta godtagbara standarden - rivning/återskapande av öppen innegård

Den lägsta godtagbara standarden inom rivningsalternativet bedöms vara den möjliga utvecklingen ovan med förskjutningar av nybyggnad på höjden tills gränsen för skada på riksintresse är nådd.

Denna gräns bedöms nås då tillkommande volyms skala eller uttryck är så dominerande/konkurrerande med befintlig anläggning att denna anläggning på något sätt påverkas negativt från omgivande centrala kommunikationsstråk (Storgatan, Brogatan) samt från å-rummets östra sida. Nybyggnad/påbyggnad får inte heller försämra tillgängligheten och synligheten hos landskapets speciella topografi med bergsknallar samt bebyggelsens anpassning efter denna.

Rivningsalternativ som bedöms innebära påtaglig skada

Upplevelsen av anläggningen från Storgatan bedöms ha en mycket hög känslighet. Av denna anledning bedöms en rivning i sin helhet av 1940-talets tillbyggnad som ersätts av en motsvarande volym innebära risk för påtaglig skada.

Fasadens anpassade skala och uttryck i rödbrun puts, profilerade listverk samt repetitiva fönstersättning visar på en successiv utbyggnad av anläggningen, vilket karaktäriserar många verkstadsbyggnader från 1800- och tidiga 1900-talen. Värden finns även i detaljer som fönster, vilkas karaktär återkommer i övriga byggnadsdelar.

Bedömning av konsekvenser för riksintresse - rivningsscenario

Möjlig utveckling

Med den möjliga utvecklingen ovan saknas risk för påtaglig skada förutsatt att påbyggnaden endast är marginellt synlig i omgivningen:

- Grundläggande fysiska strukturer som berättar om Torshällas utveckling från medeltid till tiden före andra världskriget i form av Holmens industrimiljö som helhet samt kyrktornets synlighet från söder berörs inte.
- A-verkstadens roll som viktig betydelsebärare för Torshällas metallindustri påverkas inte i någon större grad.

Lägsta godtagbara standarden

Den lägsta godtagbara standarden innebär en klar risk för påtaglig skada då kriterierna för samband och siktlinjer, anpassning, arkitektur och successiv utbyggnad kräver en relativt liten tillkommande volym för att aktiveras.

FÖRDJUPAD BESKRIVNING OCH HISTORIK

BESKRIVNING AV MILJÖN, BYGGNADEN OCH DET HISTORISKA SAMMANHANGET

Beskrivning av området

På Torshällaåns västra sida är topografin relativt platt och sluttande ner mot vattnet och mot söder. Mot norr stiger Storgatan uppåt i landskapet fram till den medeltida stadens mittpunkt – torgbildningen kring kyrkan och rådhuset.

Åns östra sida är desto mer kuperad. Holmberget avgränsar å-rummet åt detta håll. Fram till 1900-talets början har bebyggelsen på östra sidan varit bebyggd endast i liten omfattning. Dominerande är därför 1900-talets bebyggelse samt parker och andra grönsstrukturer.

Brogatan och Storgatan är de viktiga både nutida och historiska tillfartsvägarna som gör området kring A-verkstaden tillgängligt. Viktiga visuella samband med höga rekreations- och identitetsvärden har siktlinjerna från den östra strandpromenaden. Även de öppna rummen kring A-verkstaden har potentiellt höga värden för rekreation när platsens fysiska tillgänglighet och trivsel har förhöjts genom ianspråktagande av nya verksamheter.

Bebyggelsen väster och norr om A-verkstaden är på äldre vis placerad i liv med gatan. Söderut öppnar det upp sig vilket avspeglar bakgrunden som bruks- och industrimiljö.

Beskrivning av byggnaden

Exteriör

Den ursprungliga byggnaden är 16 fönsteraxlar lång med två våningar i tegel ovanpå en sockel av natursten. Ett bandtäckt plåttak i gråsvart kulör täcker byggnaden och är genombrutet av sex smala takkupor för maximalt ljusinsläpp.

Fasader är sedan början av 1900-talet putsade och avfärgade i rödbrunt. En del av byggnadens smårutiga fönster är utbytta och i samband med detta delvis eller helt igensatta med korrugerad plåt.

Byggnaden har en prägel av verkstadsbyggnad från 1800-talets andra hälft genom att den, förutom detaljer i jugendstil, är relativt avskalad från stilarkitektur. Om något har byggnaden en nyrenässansfasad präglad av symmetri, horisontell indelning samt en kraftigt profile-rad takkornisch.

Den norra flygeln är en tillbyggnad från början av 1900-talet som fullföljer fasadernas symmetri och detaljer. Samma gäller för den västra byggnadskroppen där den äldre fönstertypen återkommer. Det platta taket, avsaknaden av gördelgesims, den förhöjda sockeln, samt det av ädelstenar glimrande putsbruket, särskiljer denna 1940-talsfasad från föregångarna. Alla fönster mot Storgatan är rakavslutade och är numera igensatta.

Interiör

Interiören består i stora drag av fyra delar:

- Verkstadshallar på nedre och övre våningarna i den ursprungliga längan som vänder sig mot ån. Under senare tid har dessa rum använts som lager och laboratorium.
- Spruthall i tillbyggnaden mot norr från tidigt 1900-tal.
- Travershall i anläggningens mitt.
- Omklädningsrum, matsal och kontor i anläggningens västra del.

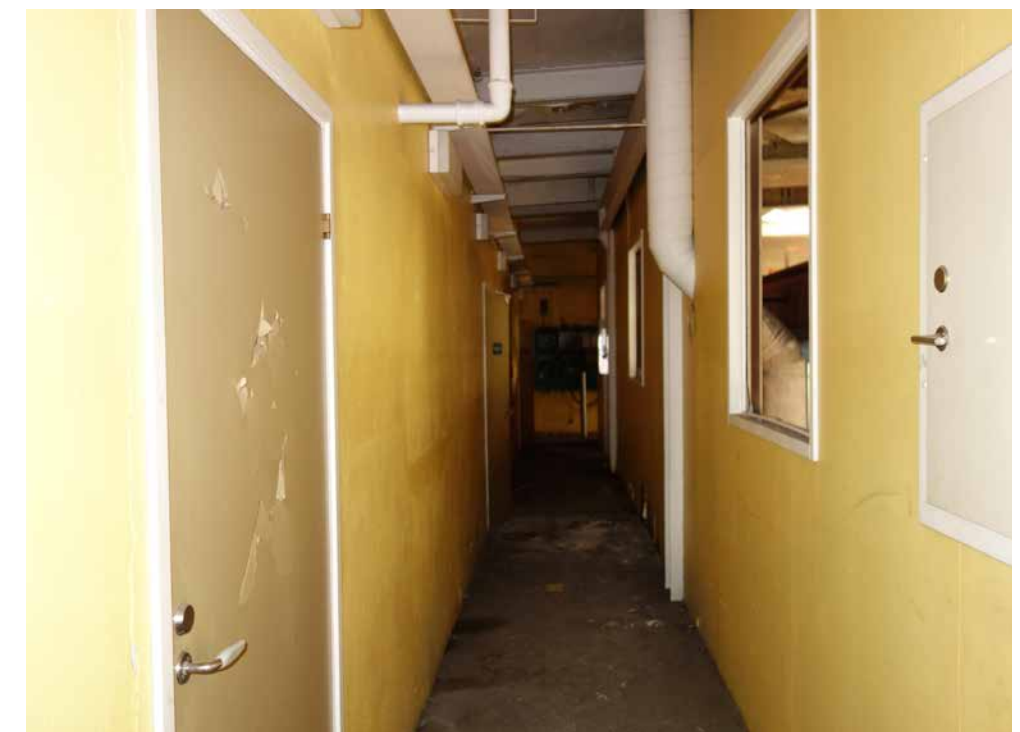
F.d. verkstadshallar i den ursprungliga längan, ovanvåningen.

F.d. spruthallen i tillbyggnaden från 1900-talets början.

F.d. travershallen i delen från 1945-1950.

Förbindelsegång vid travershallen med intilliggande rum med olika personalutrymmen.

Historik

Innan verkstadsindustrin

Det naturliga fallet vid Holmen har haft en central betydelse i Torshällas utveckling. Från år 1617 har det funnits en hammare på platsen. På 1670-talet hade ett järnbruk vuxit fram med en knipphammare och två härdar. Åren 1695 och 1725 fick bruket kungliga privilegier.

Under 1700-talet växer bruksmiljön, även smedja, hjulhus och kolhus uppförs. På 1770-talet uppfördes dagens huvudbyggnad. Flygelbyggnaderna uppfördes senare.

Den första mekaniska verkstaden i Torshälla

På 1840-talet uppfördes den första mekaniska verkstaden i kvarteret Gjutaren. Upphovsperson var Johan Thermenius som främst tillverkade tröskverk för användning i små och medelstora lantbruk. Ytterligare produkter var byggnadsmiden, beslag, hörn- och gångjärn, fönsterhakar och kanelugnshackor. Hur dåvarande anläggning tedde sig bebyggelsemässigt är inte klarlagt, men den bör ha bestått av en enklare träbebyggelse i en våning som inte markant skiljde sig från omgivande stadsbebyggelse vid denna tid. Dåvarande produktion var troligtvis i stor utsträckning hantverksmässig.

Under kommande decennier utvidgade Thermenius verksamheten och på 1860-talet fanns här tre vattenhjul och en kvarn med två stenar. Vattenhjulen drev remtransmission som drev kvarnen och andra maskiner – bl.a. svarv. Verksamheten stannar på platsen fram till 1868 då den flyttas till järnvägsknutpunkten Hallsberg. Först 1895 fanns det järnväg till Nyby bruk.

Den första industriella sågbladsfabriken i Sverige

Strax efter att Thermenius lämnat tar företaget Stridsberg & Biörck över anläggningen och inrättar här en sågblads-

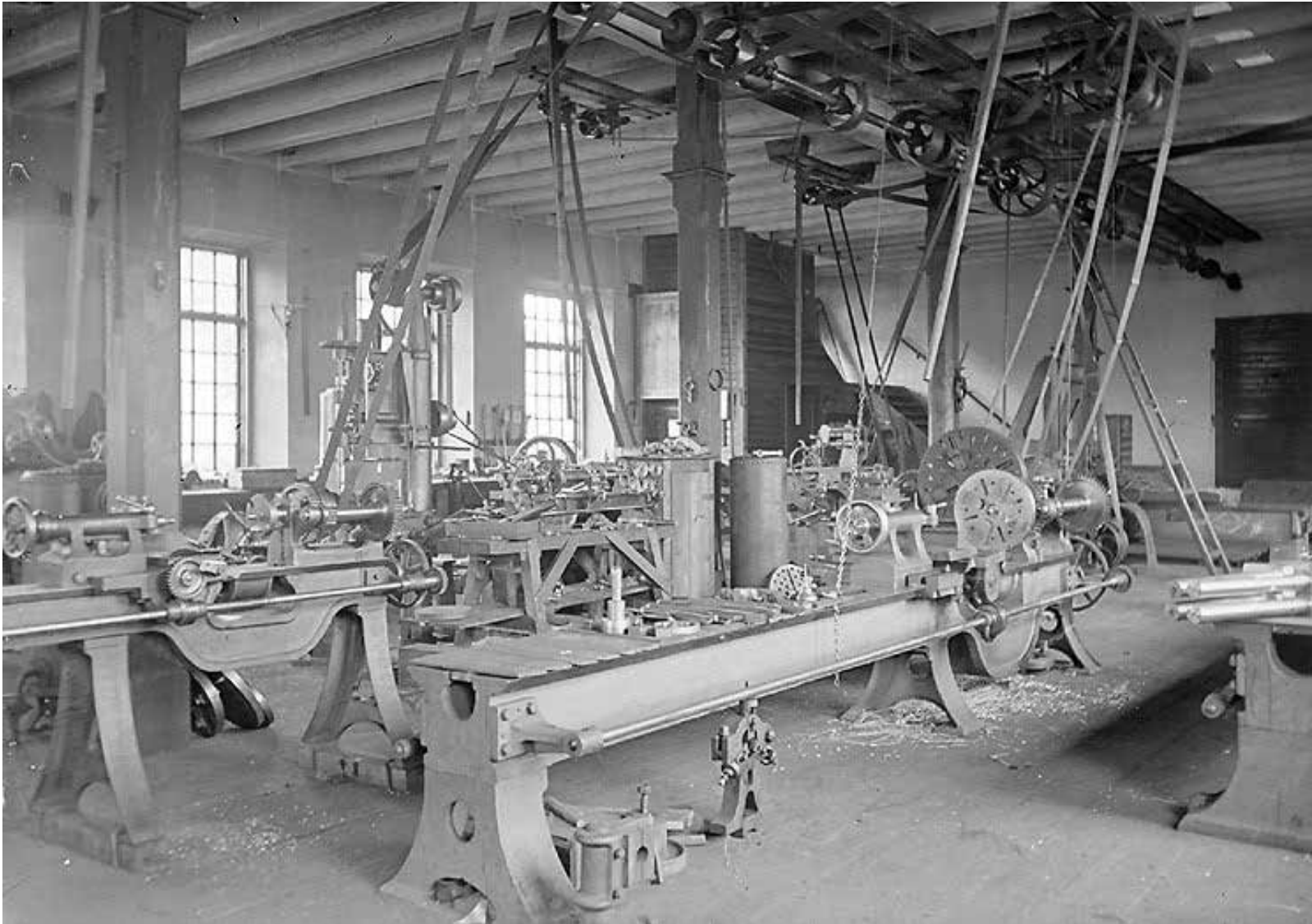
1) Snickarverkstad 2) Gjuteri 3) Kvarn 4) sliphus och sågverk 5) Räckhammare 6) Vedbod och tvätthus 7) Fabrikshus / A-verkstaden, 8) Arbetarbostäder. Källa: Torshälla Nyby Historiska Sällskap Jubileumsutställningens vänner - Dokument om A-verkstadens historia.

fabrik, den första industriella sågbladsfabriken i Sverige. Ett äldre fotografi som kan komma från 1870-talet berättar om anläggningens utseende sett från Torshälla ström. Tillverkningens olika moment är på ett för dåtidens verkstäder typiskt vis separerade i olika byggnader. Endast en byggnad finns kvar idag i området – det smala men höga transmissionshuset genom vilken vattenkraften drev remtransmissionen som i sin tur drev anläggningens kvarn, sliphus och sågverk. Transmissionshuset byggdes troligtvis samtidigt som det numera rivna gjuteriet vilket uppfördes 1873. Nu byggdes även B-verkstaden innehållande gjuteri och valsverk. Huvudbyggnaden på Holmens gård byggs på med en våning och den östra flygeln tillkommer.

Det expansiva företaget växte under de kommande tio åren snabbt. Efterfrågan på sågblad var mycket stor på grund av den snabbväxande skogs- och sågverksindustrin. 1879 hade tomten och vattenkraften i Holmenfallet blivit för liten och Stridsberg & Biörck flyttade till de större fallen i Trollhättan. Företaget var med sina 75 anställda i Torshälla den klart största arbetsgivaren under denna tid.

Personer som varit anställda på Thermenius verkstad samt Stridsberg & Biörck byggde senare upp egna framgångsrika verkstadsindustrier längs Torshällaån, bland annat F.O. Nyströms Bleckkärlsfabrik och Torshälla Sågbladsfabrik.

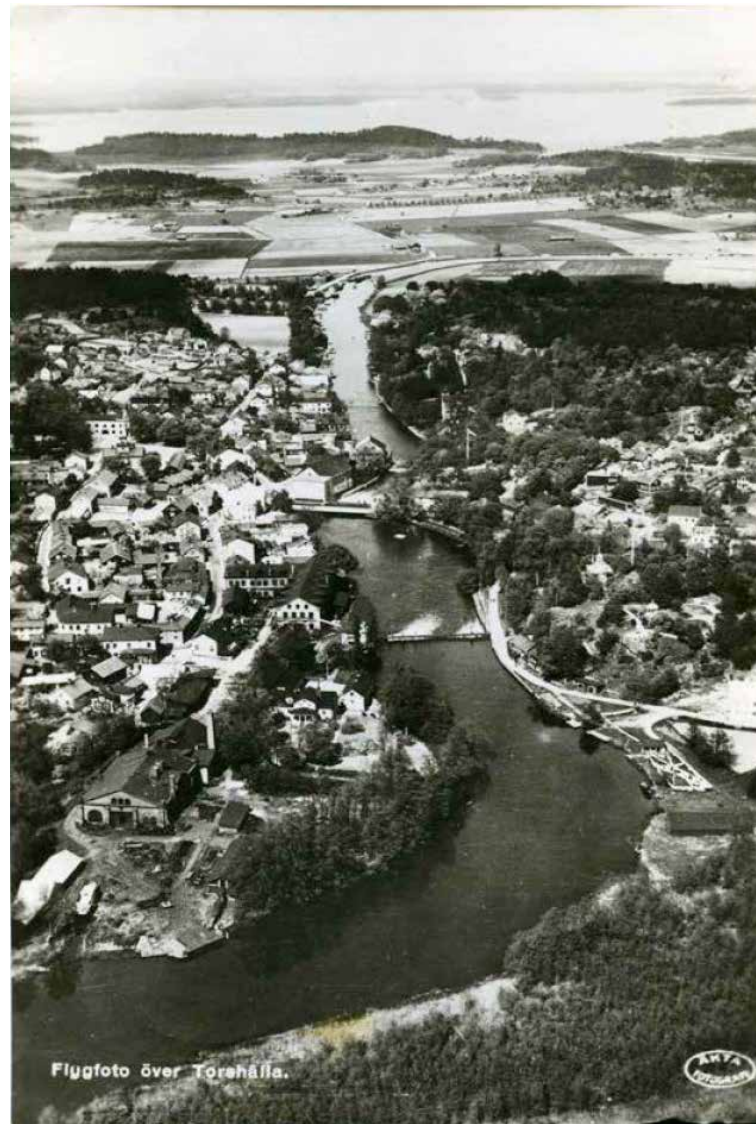

Uppförandet av dagens verkstadsbyggnad

1888 etablerades enligt uppgift en ny verkstad på platsen av företaget Ingelsson och Mathiessen som tillverkade tröskverk, lokomobiler, turbiner, ångmaskiner, ångpannor och pumpar. Av allt att döma uppfördes nu den nuvarande verkstadsbyggnaden med sin sparsmakade renässansprägel, horisontellt betonad fasad, markanta listverk samt sadeltak. Till skillnad mot tidigare samlades tillverkningens olika moment i stort sett i en och samma byggnad. Smedja, gjuteri, förrådsbyggnader och transmissionshus bevarades dock i sina separata byggnader. Någon gång under samma tid uppförs troligtvis tillhörande kontorsbyggnad.

Holmens gjuteri- och mekaniska verkstad bildades 1846.

Holmens mekaniska verkstad

Ingelsson och Mathiessen hade enbart verksamhet här i två år innan det gjorde konkurs. Därefter förvärvades verkstaden med dess byggnader och gårdarna i Gjutaren 8-14 av Nyby bruk. Från 1890 drevs det under namnet Holmens Gjuteri och Verkstad, som ett dotterbolag till Nyby bruk.

Någon gång kring år 1910 revs en lägre träbyggnad för att ge plats åt dagens vinkelställda länga mot norr. Ett par år senare får byggnaderna sin tegelbruna putsinklädnad, möjligtvis under 1920-talet. Mot väster låg fortfarande 1800-talsbyggnader i form av gjuteri och förrådsbyggnad i trä.

Mot söder låg en halvt kringbyggd fabriksgård med travers varifrån decauvillespår löpte söderut. På spåret transporterades förmodligen gods till B-verkstaden.

Fackföreningsrörelse

Arbetarna vid Holmens mekaniska verkstad tog initiativet till bildandet av Torshälla järn- och metallfackförening. När metallarbetarna blivit organiserade kunde de gå i strejk och i förlängningen påverka sina löner och arbetsförhållanden. Under en lockout 1905 samlades arbetarna enligt regler "varje dag klockan 4 e.m. på Folkets Hus då upprop skedde. Vidare skulle styrelsen tillse att kommittéerna skötte sina åligganden samt förmanade arbetarna att uppträda skötligt och nyktert på allmän plats". Även utflykter anordnades under lockouten, bland annat ett gemensamt tåg till Eskilstuna.

Kristider efterföljdes av bättre förhållanden för arbetarna och en utbyggd anläggning

De sista åren av världskriget var mycket svåra. Det var inte ovanligt att arbetare på fabriksorna led av undernäring. Under 1918 genomfördes hungerdemonstrationer, bland annat av arbetare vid Holmens verkstad som marscherade till det närbelägna mejeriet. Företagsledningen tog under dessa år hem stora mängder med kålrötter och rovor som arbetarna kunde köpa mot avdrag på lönen.

De första åren på 1920-talet var tuffa. En återhämtning av löner skedde dock samtidigt som arbetslöshet och levnads-kostnader sjönk i mitten av 1920-talet. Börskraschen 1930 ledde återigen till kris med depression, massarbetslöshet och lönereduceringar.

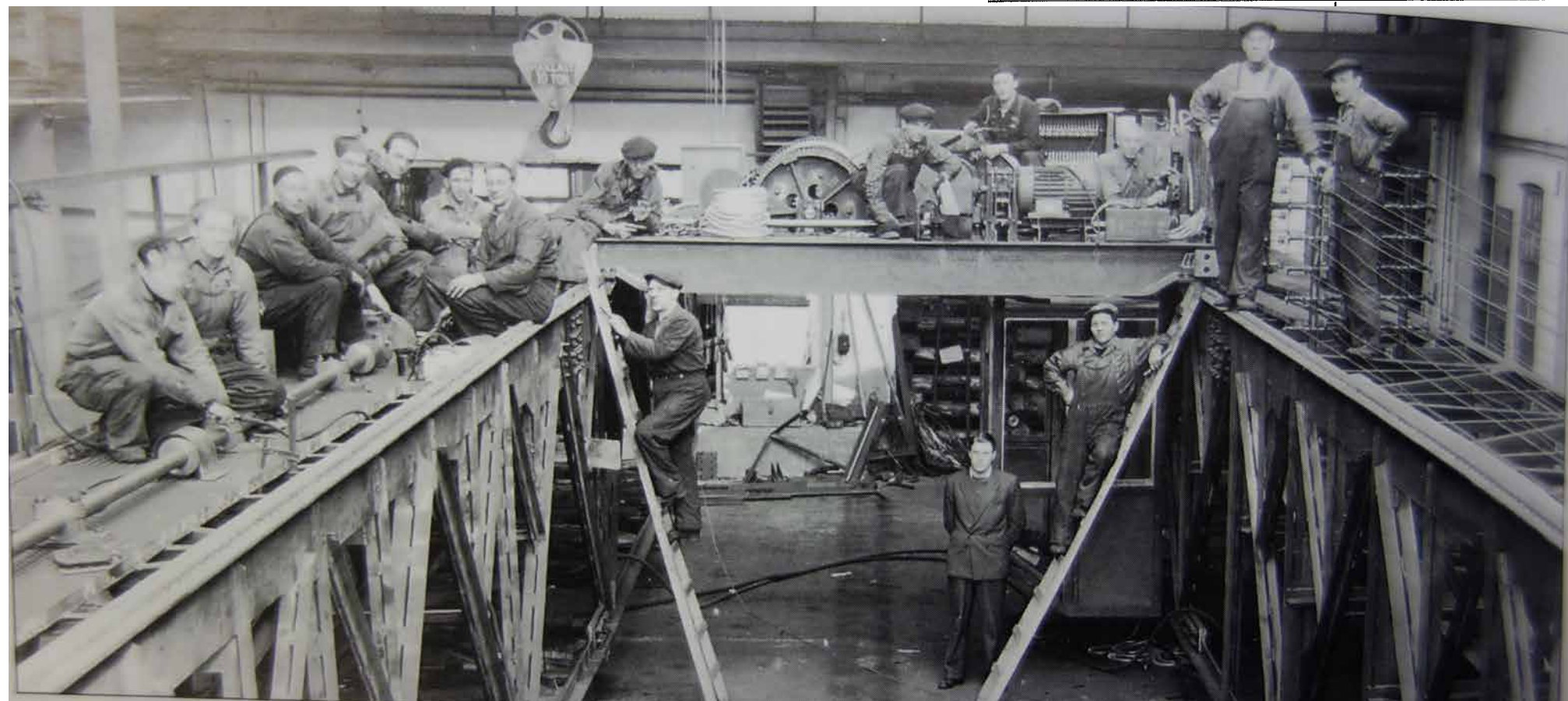
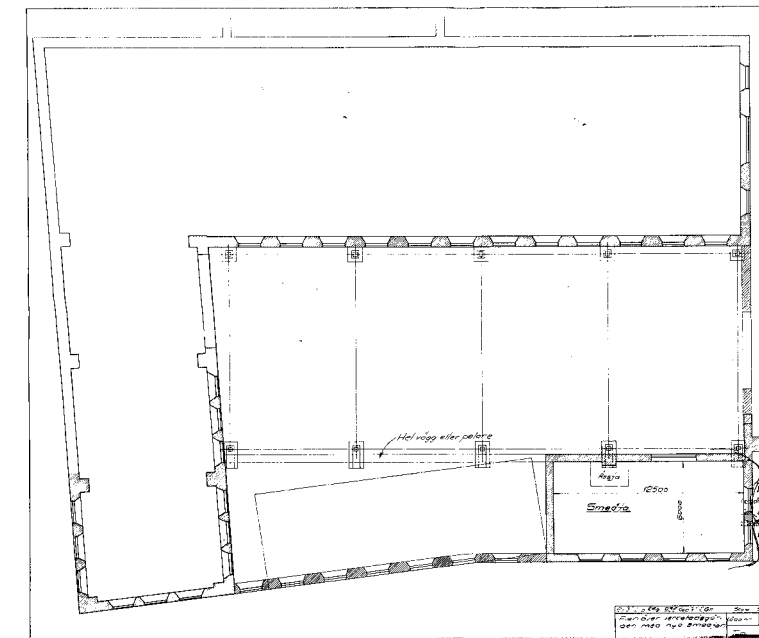
Åren 1936-37 började löneninivåerna återställas. År 1937 kom det nya verkstadsavtalet. Nya förhållanden inträdde på arbetsmarknaden genom Saltsjöbadsavtalet 1938 – man slöt nu avtal om att förhållandet mellan de bägge huvudorganisationerna Lo och SAF detaljerat skulle reglera lösandet av tvister och konflikter på arbetsmarknaden utan att blanda in staten.

Från denna tid finns ett förslag i Bygglovarkivet på anläggande av en ny smedja som ersättare för gjuteriet från 1873. Det är oklart i arkivhandlingarna om byggnaden uppfördes.

Det blev under 1900-talet allt viktigare med standarden på arbetarnas gemensamma ytor i form av omklädningsrum och matsal. 1945-1950 genomfördes en nybyggnad mot väster för detta ändamål. Enligt Rittsel var de gemensamma lokalerna för personalen ett sätt att tydligt skilja arbetet från rasten, vilket därmed skulle effektivisera produktionen.

Samtidigt byggdes traversen på gården över med ett tak och inneslöts med väggar vilket bildade en sammanhängande travershall i anläggningens mitt. Verkstaden genomgick nu sin sista stora satsning mot en storskaligare produktion i enlighet med tiden. Med bygget av den nya travershallen kunde varan transporteras snabbare och lättare inom anläggningen och produktionen var inte längre väderberoende. Produktionslinjen ledde från travershallen in till spruthallen genom en stor skjutdörr.

Ritning från 1935 som visar att verkstadsgården byggs igen mot väster och söder. Gården var ännu inte överbyggd.

Bygget av travershallen med takö-verbyggnad färdigställs ca 1945-1950.

Nedläggning och specialisering

Fram till nedläggningen av gjuteriet 1952 tillverkades bland annat gruvspel och krankonstruktioner på verkstaden. Den 70-åriga historien av tillverkning av krankonstruktioner gav fabriken ett erkännande som en av landets främsta inom detta specialområde.

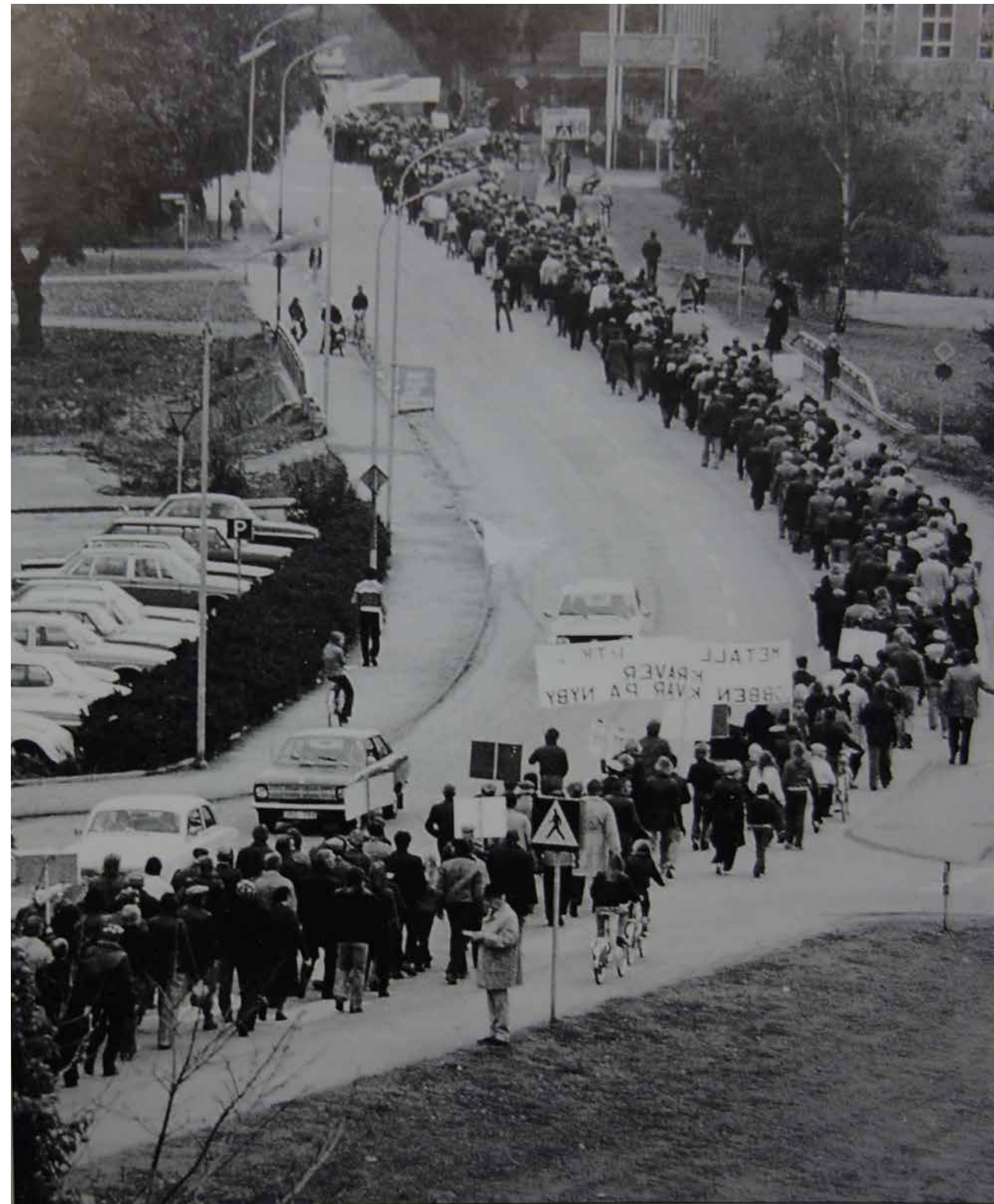
Efter 1952 fortsatte verkstaden ta uppdrag som underleverantör till de stora verkstadsföretagen. Bland annat tillverkades stränggjutningsmaskinen "Concast" för Nyby bruk för att gjuta "blooms". På 1960-talet tillverkades också ljuddämpare för provkörning av jetmotorer med de flesta stora svenska flygfält som kunder.

År 1967 upphörde slutligen manfakturtillverkningen på Holmen.

Därefter har det bland annat tillverkats stålrör och stålrördelar i A-verkstaden. 1978 användes s.k. Heuleistamaskiner för att svetsa stålrör från band. 1979 fanns en viss tillverkning av delar till avgasrör i B-verkstaden.

Fram till 1990-talet fortsatte den specialiserade produktionen med tillverkning av rostfritt pulver i A-verkstaden. I B-verkstaden tillverkades biljettkapslar vilka fylldes med pulvret och kallisostatpressades till rörämnen för extrusionspressning.

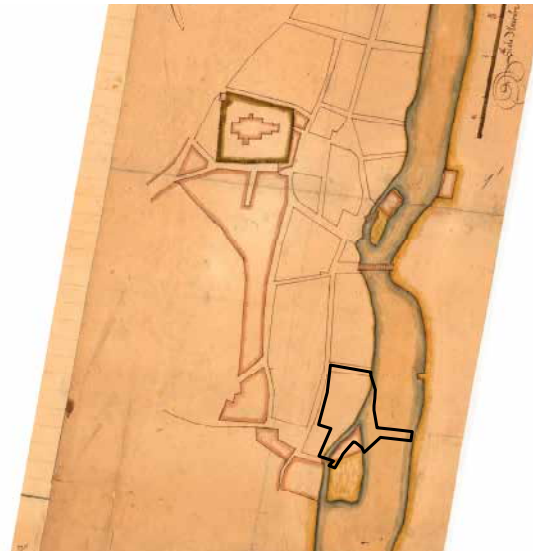
Under 2000-talet har A-verkstaden och B-verkstaden stått tomma. Mellan verkstadsbyggnaderna har även nya bostadshus uppförts som stod färdiga 2016. B-verkstaden har delvis rivits och gjorts om till cykelrum för boende i området.

Historisk matris

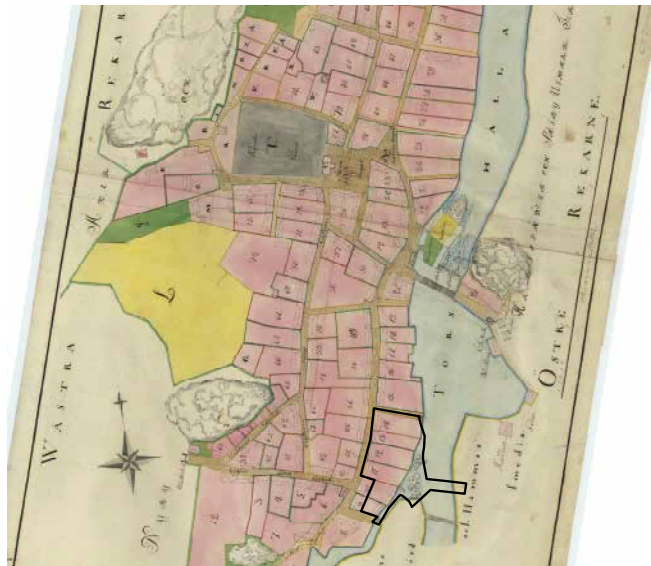
1600-1750

- 1600-talsstadens utkant
- En bruksmiljö med knipp-hammare och två härdar

1750-1850

- Bruksmiljön utvecklas och huvudbyggnaden uppförs på 1770-talet. Flyglarna uppförs senare.
- Första verkstaden startas på platsen.

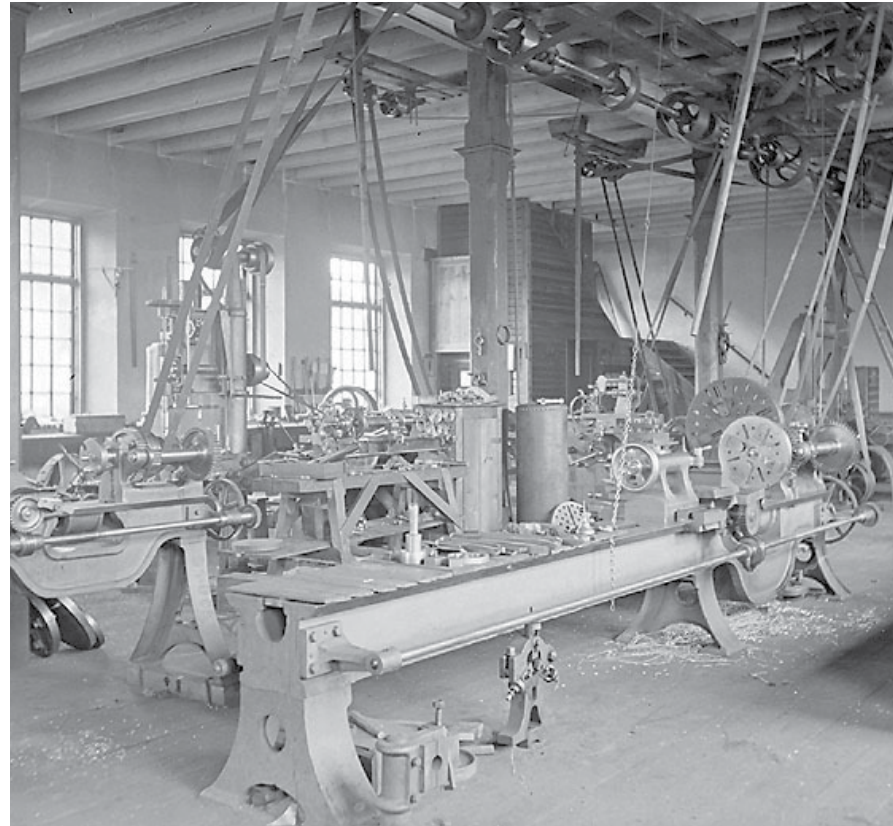
1850-1880

- Expanderande verkstadsindustri.
- Transmissionshus, "B-verkstan", gjuteri (rivet), kontorbyggnad samt flygelbyggnader till Holmens gård uppförs.

1880-1910

- Den första verkstadsbyggnaden uppförs i två våningar.
- Stödmurar mot ån anläggs.
- Holmens mekaniska verkstad tar över anläggningen 1890.

Torshälla från Stadskällarens Trädgård den 2/8!

1910-1940

- Verkstaden byggs till med flygel mot Ståhles gränd.
- Anläggningens fasader putsas.

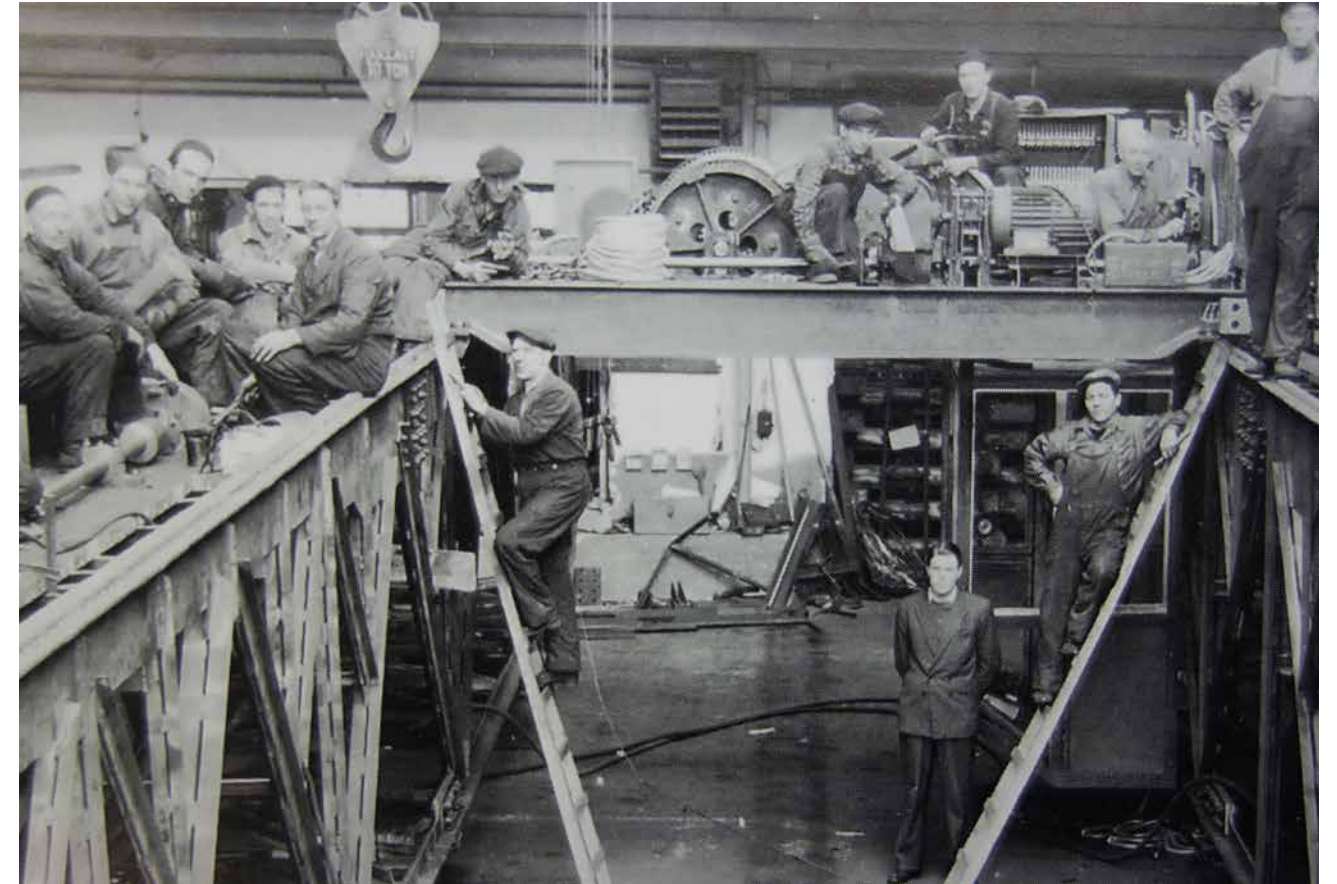
Överst: Verkstadshallen i början av 1900-talet.

Ovan: Verkstadsgården med travers, förmodligen 1920-tal.

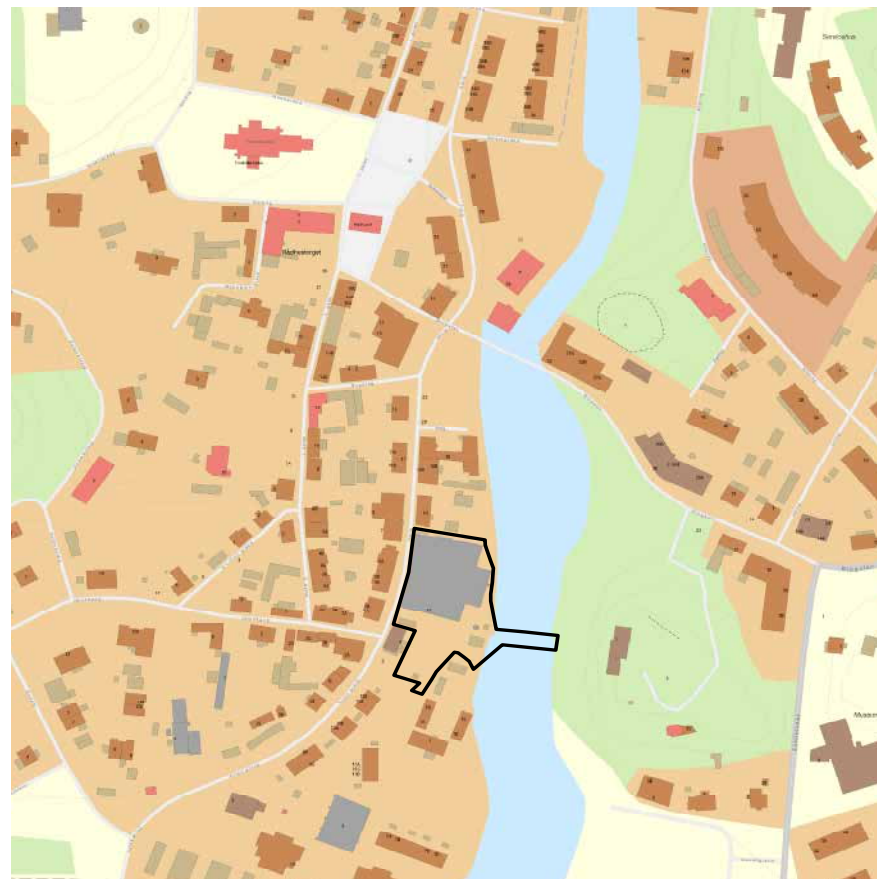
1940-1960

- Anläggningen byggs ut mot väster (äldre bebyggelse rivs)
- Fabriksgården byggs över och travershallen tillkommer.

1960-2018

- Holmens mekaniska verkstad lägger ned verksamheten
- Andra företag tar över anläggningen
- Allt mindre och mer specialiserad produktion

KÄLLFÖRTECKNING

Kommunala planeringsunderlag

- Holmens mekaniska verkstad, Förutsättningar och illustration, OkiDoki! Arkitekter, 2016-09-16
- Stadsrums- och stadslivsstrategier i Torshälla, Eskilstuna kommun och Gehl, koncept mars 2017.
- Översiktsplan 2030

Nationella planeringsunderlag

- Riksantikvarieämbetet, Riksintressebeskrivningar Södermanlands län.

Länets planeringsunderlag

- Länsstyrelsen Södermanland, Fördjupat kunskapsunderlag Torshälla [D 2], <http://www.lansstyrelsen.se/Sodermanland/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/planfragor/riksintressen/kulturmiljo/eskilstuna/Pages/torshalla.aspx>

Övriga planeringsunderlag

- ReUse of Industrial Heritage, Master thesis, Amanda Karlberg Design for sustainable development CTH 2011.

Kommunens bygglovarkiv

- Handlingar på fastigheten Torshälla 4:44 samt gamla fastighetsbeteckningen Gjutaren.

Lagar, förordningar och föreskrifter

- Miljöbalk
- Plan- och bygglag (2010:900).
- Boverket, PBL Kunskapsbanken, Förvanskningsförbudet. <http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/forvanskningsforbudet/>
- Boverket, PBL Kunskapsbanken, Varsamhetskravet. <http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/varsamhetskravet/>
- Boverket, PBL Kunskapsbanken, Underhåll. <http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/underhall/>

Historiska kartor, Lantmäteriet

- Ekonomiska kartan 1956
- Ljunggrens atlas 1857, Staden Torshälla
- Stadsplan 1783
- Wiblingen atlas
- Avmätning 1799

Metoder och rekommendationer

- Riksantikvarieämbetet, Handbok för riksintressen
- Riksantikvarieämbetet, Plattform för kulturhistorisk värdering och urval. <http://www.raa.se/kultur-arvet/vardering-och-urval/>

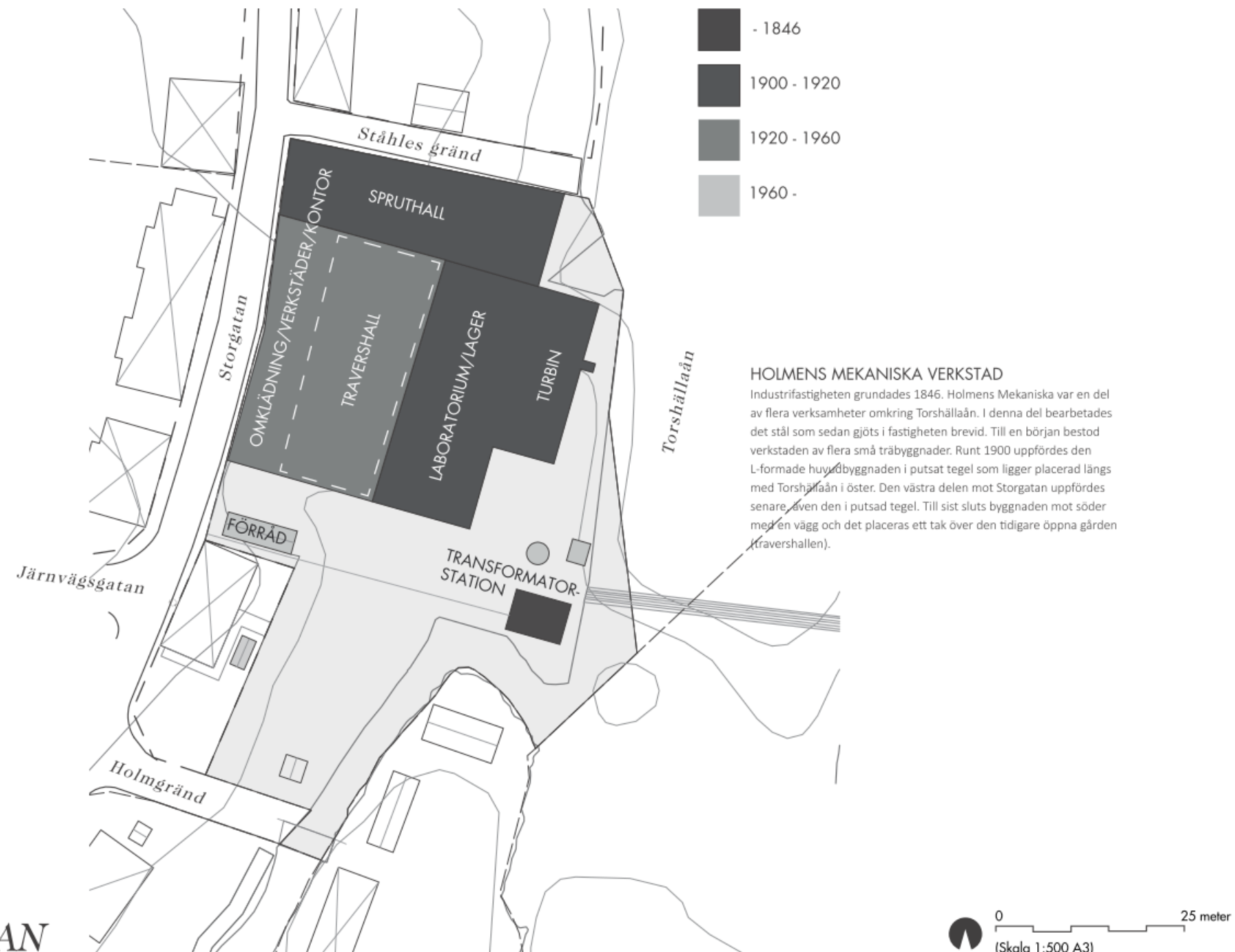
Tryckta källor

- Metallarna i Torshälla - ett hundraårsminne, Leif Persson 1999
- Den svenska verkstadsindustrin och kulturmiljövården, Eva Dahlström, Riksantikvarieämbetet 2001
- Eskilstuna museer, Årsbok 1986

Övriga skriftliga källor

- Holmens A-verkstad, Torshälla Nyby Historiska sällskap, <http://tnhs.purepublish.se/gallery/1440586149.2161.pdf>
- Holmens 900-åriga historia, Torshälla Nyby Historiska sällskap & Jubileumsställningens vänner i samarbete med S:t Olofs gille. Författare: Thomas Gustafsson och Leif Persson.

PLANRITNINGAR

SITUATIONSPLAN

HOLMENS MEKANISKA VERKSTAD
 förutsättningar

Sida 6
 2016-09-16

0 25 meter
 (Skala 1:500 A3)

OkiDoki! Arkitekter AB
 Kastellgatan 1, SE-413 07 Göteborg
 tel. +46 31 352 46 60 okidokiarkitekter.se

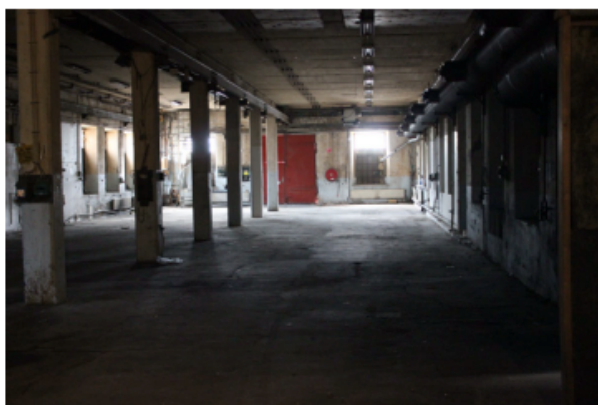
ENTRÉPLAN

1. Travershall
2. Teknik
3. Verkstad
4. Toaletter
5. Verkstad
6. Spruthall
7. Laboratorium
8. Personalutrymme
9. Turbin/personalutrymme
10. Förråd?

BTA ~1725 m²

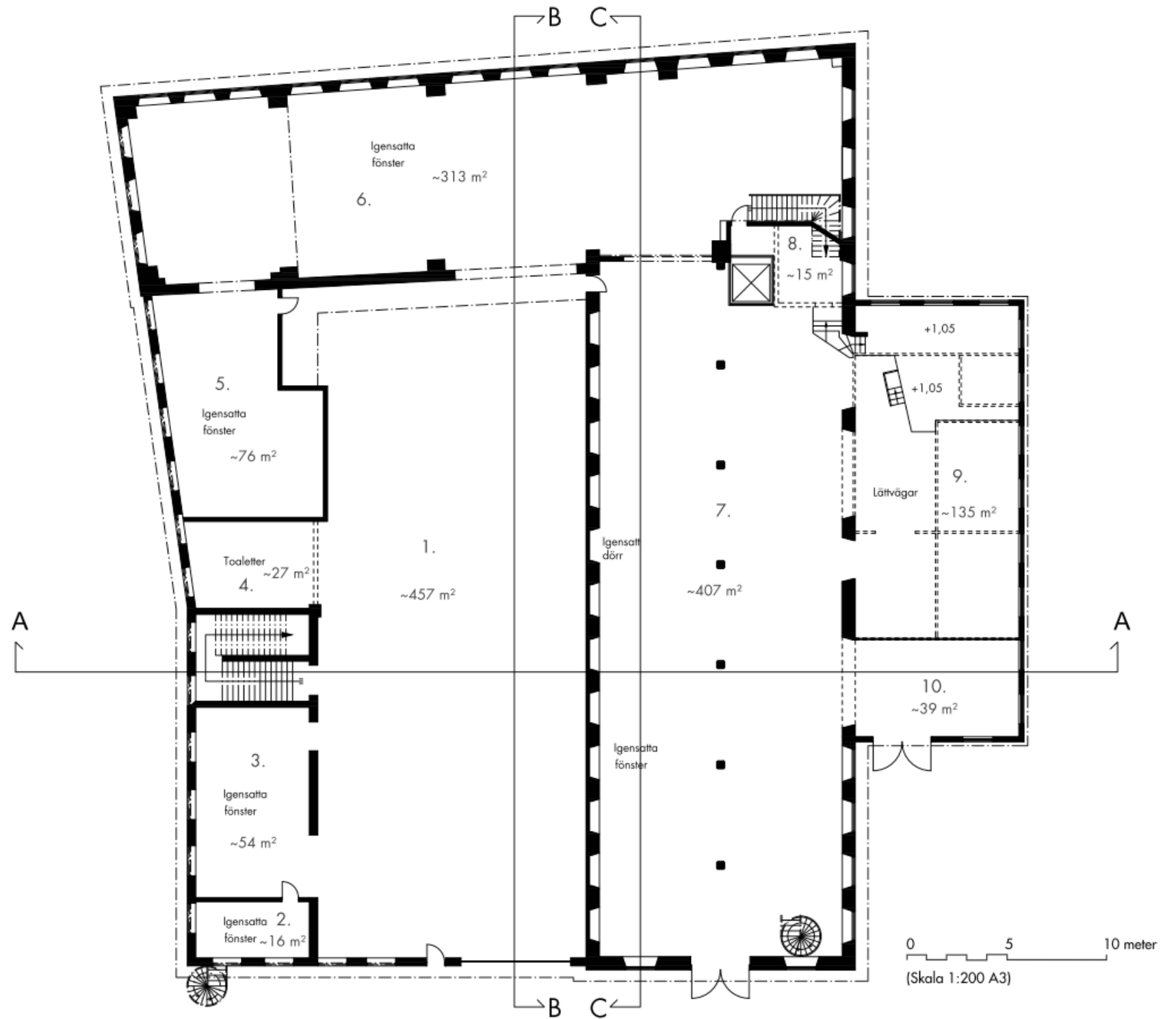
1. Vy från Travershallen.

7. Vy från Laboratoriet.

ENTRÉPLAN

HOLMENS MEKANISKA VERKSTAD
företsutrustningar

Sida 8
2016-09-16

OkiDoki! Arkitekter AB
Kastellgatan 1, SE-413 07 Göteborg
tel. +46 31 352 46 60 okidokiarkitekter.se

PLAN 1

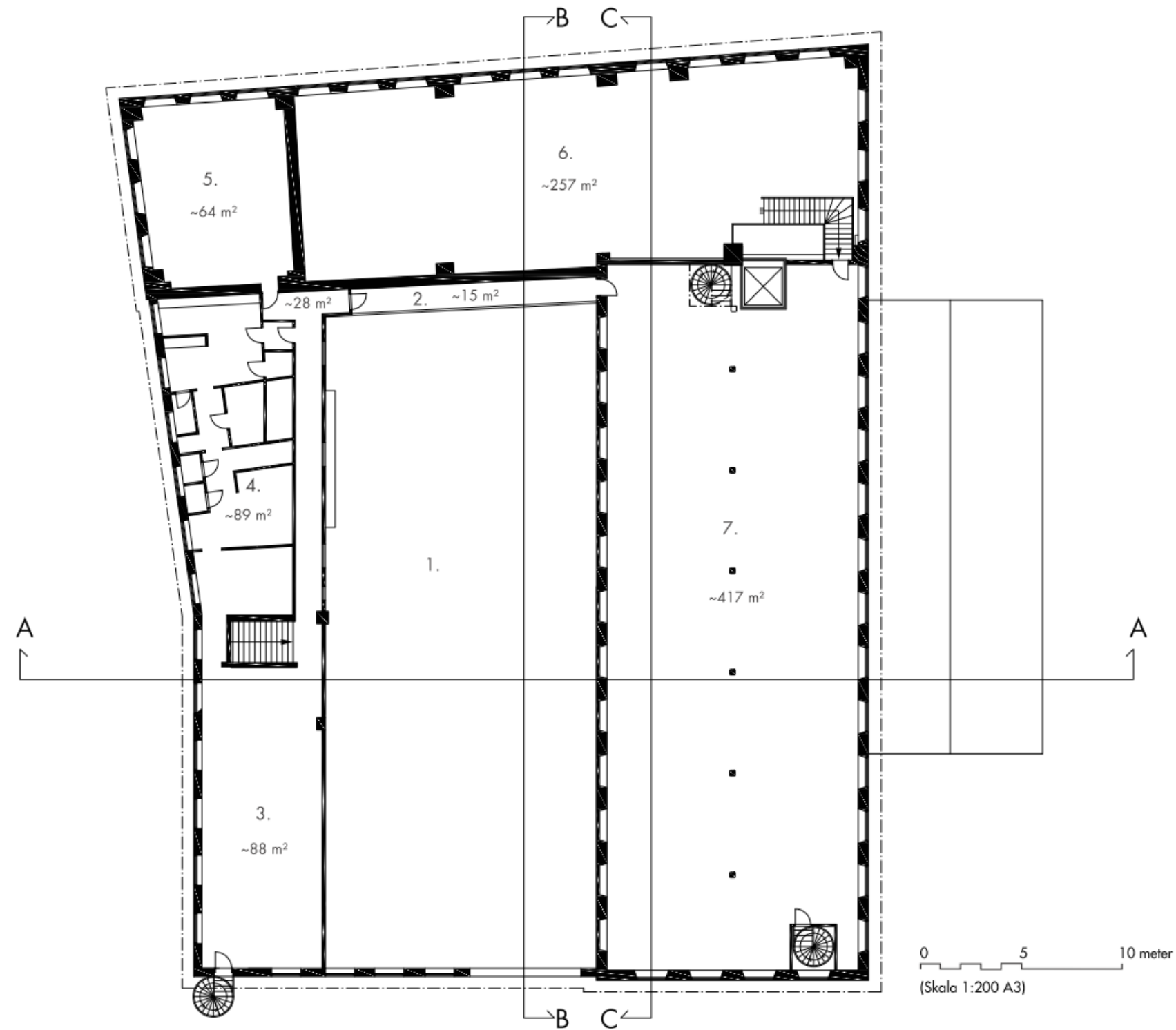
1. Travershall
2. Loftgång
3. Lokal
4. Omklädning/WC/Dusch
5. Kontor
6. Spruthall
7. Lager

BTA ~1100 m²

3. Vy från Lokalen.

7. Vy från Lagret.

PLAN 1

HOLMENS MEKANISKA VERKSTAD
förutsättningar

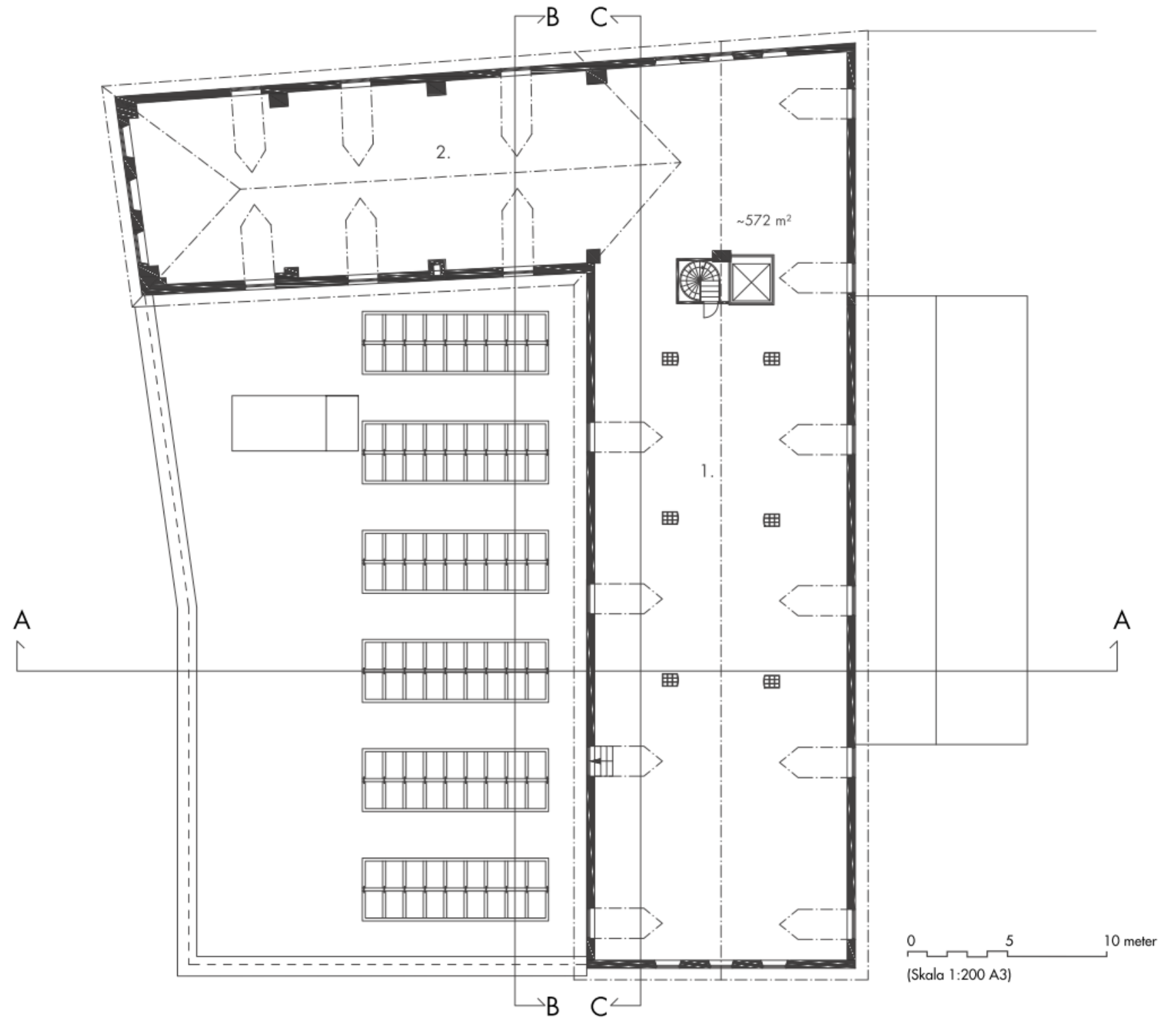
Sida 9
2016-09-16

OkiDoki! Arkitekter AB
Kastellgatan 1, SE-413 07 Göteborg
tel. +46 31 352 46 60 okidokiarkitekter.se

PLAN 2
1. Vind
2. Vind
BTA ~600 m²

1. Vy från vind.

PLAN 2

HOLMENS MEKANISKA VERKSTAD
förutsättningar

Sida 10
2016-09-16

OkiDoki! Arkitekter AB
Kastellgatan 1, SE-413 07 Göteborg
tel. +46 31 352 46 60 okidokiarkitekter.se

VI ÄR WSP

WSP är ett av världens ledande analys- och teknikonsultföretag. Vi erbjuder tjänster för hållbar samhällsutveckling inom Hus & Industri, Transport & Infrastruktur och Miljö & Energi. Bredd och mångfald kännetecknar våra medarbetare, kompetensområden, kunder och typer av uppdrag. Tillsammans har vi 36 500 medarbetare på över 500 kontor i 40 länder. I Sverige har vi omkring 3 700 medarbetare.

WSP har en bred och gedigen tvärspektoriell kompetens som kan sättas in i komplexa utredningsuppdrag. Vi har bland annat landskapsarkitekter, samhällsplanerare, bebyggelseantikvarier, arkeologer och fastighetsutvecklare. Tillsammans ser vi till att WSP kan försörja myndigheter, allmänhet, företag, exploatörer och privatpersoner med tydliga underlag och utredningar, enligt de senaste rönen inom våra respektive kunskapsområden.